

II. Oprava společenskohospodářská na cestě pravé.

α) *Oprava hospodářská.*

α¹) *Tovaryšství podnikatelské.*

§. 237. **O přirozené jeho nutnosti.**

Vidouce, že ani formální svobodou, ani komunismem ani socialismem blahodárnou opravu společenskohospodářskou nelze provést, nesmíme již nad malomoeností lidskou zoufati. Znajíce, že úkolem naším jest činnost a pokrok, nesmíme oddati se nečinnosti a čekati, až povolný pochod přírody rozmanité důležitosti společenskohospodářské sám uvede v souhlas. Mravní povinnost, pokrok ze všech sil podporovati, vybízí nás k diagnosi tím pilnější, čím převrácenější byl způsob, kterýmž až posavad hojili neduživé tělo společenskohospodářské. Pakli se nezdařila léčba alopatická, počněme s homeopatií, připovídajíc lepšího úspěchu. Nebo co schází třídě nezámožné? Samostatnost, kteráž činí jak jednotlivce tak i národy novověké bohatými. A proč nepokročila třída nezámožná k samostatnosti? Poněvadž jí schází podnikavost průmyslná s ochotnými spolupracovníky, kterýmiž jsou kapitál, úvěr a odbyt. Kdo tuto redakei za samostatnost jak jednotlivců tak i národů bojující nepodporuje, nebo členy její konfiskacemi, žalářováním a vypovídáním ze země zabíjí, ten jest úhlavním nepřitelem opravy společenskohospodářské. První chyby dopustili se zakladatelé formální svobody; druhé komunisti a socialisti. Proto číme naopak! Podporujme podnikavost průmyslnou třídy nezámožné; dobývejme jí kapitál, úvěr a odbyt: tak povzneseme ji z chudoby k zámožnosti; takovou opravou zjednáme jí svobodu. Právě tím průmyslem, jehož rozvojem otevřena jest propast mezi bohatými a chudými, sblížení třeba obě třídy. Nikoliv jeho zničením, nýbrž jeho zvelebením skrze třídu nezámožnou k vlastnímu jejímu prospěchu zlepšit dlužno postavení její. *Oprava společenskohospodářská musí býtí tedy homeopatická.* „Však odkud vzítí kapitál, kde nabytí úvěr, kde naléztí odbyt, jak si osvojití vědomosti?“ tážou se nezámožní. Načež odpovídám: Vše to dílem máte, dílem můžete nabytí, jestli jen chcete. Že nemáte kapitálu? Spočítejte sumy, kteréž po krejcaru střádáte, abyste si na nejbližším trhu zakoupiti mohli kus dobytka, na svátky mouku, na zimu dříví atd. Spočítejte sumy, vydané za státní pa-

píry, losy a loterní lístky. Spočítejte úhrny, kteréž máte uložené ve spořitelnách. Suma kapitálů těchto mezi jednotlivé z vás rozprášených jest tak ohromna, že daleko převyšuje kapitál ve velkoobchodu soustředěný. Potřeba jenom kapitály jednotlivců k společné výrobě slučovati, a jedna z nejdůležitějších příčin klesání stavu středního a množení občanů nemajetných bude odstraněna. Nebo kapitál pojišťuje zámožným možnost, aby stavěli továrny, nahradili slabé síly lidské mechanickými, a vyráběli u velikém množství, tudíž s menším nákladem a laciněji, nežli nezámožní. Co zabraňuje vám nezámožným, abyste nesloučili malé kapitály své a nestali se velkoobchodníky? Taktéž můžete pomoci si k úvěru. Kdo jednotlivcům nezámožným zapůjčí se obává, rád zapůjčí společným a rukou společnou a nerozdílnou zavázaným. Nebo nelze soudit, že by všichni najednou zastavením díla, nemocí neb špatností stali se nedostojnými. Však není ani třeba, abyste spolehali na úvěr, jenž by vám poskytnuli zámožní. Dostačí, když upotřebíte pro sebe toho, kterýž sami poskytlujete zámožným. Či nepůjčujete den co den ohromnou sumu spořitelnám, z níž vypůjčuje si velkoobchod mnohdy k vlastní vaší škodě? Též odbyt svůj rozšíříte, jestli jenom chcete. Spolčíte-li se, a zařídíte-li na místě sto obchůdků jeden obchod, získáte tím, že budete moci poskytnouti obecenstvu lepší výběr, častější obnovu výrobků, větší jistotu dobroty zboží a nepřetržité splnění zakázek i v čas rozhod obchodních. Nejenom širšího odbytu, nýbrž též lepších zákazníků vám se pak dostane. Maloobchodník jest přinucen více a s větším nebezpečím na úvěr dávatí, nežli velkoobchodník, od něhož odbírá obecenstvo zámožnější. Však i s odbytem spolehnouti můžete docela na sebe samy. Zavažte se jenom vespolek, odbíratí toliko výrobky *vlastního* velkoobchodu a zajisté nebudete mítí nouzi o zákazníky.

Též vědomosti k řádnému vedení výroby a obchodu a k prospěšnému soutěžení s technicky všestranně vzdělanými velkoobchodníky můžete si zjednatí. *Třeba jenom, abyste se srazili ve spolky a zvolili do ředitelstva ty z bratří svých, kdož bez kapitálu jsouce, schopnostmi svými obohacovati musí třídu zámožnou.* Utvořte tedy spolky, mající za účel, aby po zásadě „svoji k svému“ podržely své kapitály, své zákaznictvo, své schopné hlavy *pro sebe*. Jest to první zákonný krok, kterýž jest docela ve vlastní moci vaší, a kterýž vám učinit třeba, pakli nechcete věčně věkův ostati

rozprášení, slabi a chudi. Proto podrobte se nutnosti přirozené, abyste spojenými silami dokázali, čeho nedovedou rozloučené. Uživše *svémoci zákonné* ztovaryšte se, abyste si zjednali prostředky k podnikatelství velkoobchodnímu: *zakládejte tovaryšstva podnikatelská!*

O nejpřirozenějším vývoji tovaryštev podnikatelských?

§. 238. Posloupnost obchodů.

Zakládajícím tovaryšstva podnikatelská bedlivý třeba bráti zřetel, aby započato bylo s nejnuttnějšími a nejsnadnějšími. Nebo nezdařený pokus probudit lid k podnikavosti, neb pohnouti ho, aby užíváním svémoci k podnikům průmyslným posavadní bídné postavení své zlepšil, mnohem záhubnější jest nežli pokus neučiněný. Čím snáze přesvědčiti se dá lid až posud netečný, že pomoc jest možna, tím více pochybuje, jak mile pokus nezdařen. Proto kladu všem, kdož se o opravu společenskohospodářskou zasazují, vřele na srdce, aby při zakládání spolků obezřetně a nanejvýš svědomitě jednali. Dle náhledu mého jest nejpřirozenější postup podnikatelství tovaryšského ten, že se započne nejdříve *zásobnami*. Zařízení společných zásoben jest především nutno, poněvadž zvláště v potravinách krvavá placena daň od třídy nezámožné. Malotržebník, na nějž nezámožný s potřebami vezdejšími odkázán, má zboží zřídka z první, obyčejně z páté a ještě další ruky. Již proto, že přispěti musí k výdělku čtyř a více tržebníků, kupuje nezámožný velmi draho. Dále bývá obyčejně u hokynáře, krupaře a kupce zadlužen, kteříž se před nebezpečím možnou nedostojností dlužníka hrozcím též zvýšením cen kryjou. Mimo to třeba, aby nezámožní užívali k vlastní škodě četné rodiny malotržebníků. A nejenom to; též třeba, aby jim zaplatili veškeré zboží zastaralé a zkažené. Ovšem namítají zastavatelé „svobodné tržby,“ že *soutěž* co nejvíce ceny veškerých výrobků snižuje na výrobní, původní, stojecí neb přirozené (§. 182). Však třeba nutila soutěž malotržebníky, aby co nej-laciněji prodávali, přece obmezuje tatáž soutěž odbyt každého z nich tím více, čím více jich služby své zpotřebitelům nabízejí. Tržebník, kterémuž sotva vynáší živobytí odbyt 100 předmětů denně, na nichž vydělává po 2 kr., bude přinucen vydělati 4 kr., prodá-li toliko 50. Proto ztrácí zpotřebitelstvo nezámožné rok co rok ve

prospěch malotržebníků veliké sumy, kteréž by uspořilo kupující ve velkém. Jelikož denní vydání z největší části za potraviny jest činěno, jest ztráta ona největší při této koupi a proto zásobny potravny nejnutnějším začátkem tovaryšství podnikatelského. Zároveň jsou nejsnadnější podniků jeho, vymáhající toliko vědomostí a zručností v nakupování a prodávání potravin, kteréžto schopnosti rozšířenější jsou, nežli znalost koží, suken, pláten a jiných výrobků zásoben obuvnických a krejčovských. O stavebních a továrních že daleko větších vědomostí předpokládají, ani nemusím dokazovat. Kapitál a úvěr zásobami potravními nabytý nechť obrátí tovaryšstva k zařízením jidelen, zásoben obuvnických, krejčovských a vůbec takových, kteréž poskytují to, co každý člen tovaryšstva nejvíce potřebuje. Pak možná založiti stavebnu; a když kapitál a úvěr značně vzrostl, členové se usjednotnili a jak náleží seznali, nechť založí záložnu a s kolísáním a zákony úvěru jak náleží obeznámení. Teprve až se pustí do nejvyšší úlohy tovaryšství podnikatelského: do výroby na vlastní účet. Na cestě naznačené nesmí nikde pozastavit se, nemá-li ovoce těžce dobytého zase ztratit. Nebo známo, že podnikatelstvo co možná snižuje mzdu na stupeň, pod kterým by nebylo lze dělníku sebe a rodinu uživit. Kdyby tedy třída nezámožná prospěchu zásobami a záložnami nabytých neužila k dosažení samostatnosti a neučinila se spolu podnikatelkou, zajistě že by podnikatelstvo na zlepšení postavení jejího ohled vzavši mzdu tlačilo a úspěchy tovaryšství v nivec uvádělo.

Jako není lhostejno, v kterékve posloupnosti tovaryšstvo obchody zavádí, tak důležité jest, aby tovaryšstva podnikatelská znala a zachovávala některé zásady prospěšného obchodění odvozené dílem z přirozenosti věci dílem ze zkušenosti.

§. 239. Pravidla obchodu tovaryšského.

1. „Své moci užítvej, a na nikoho nespolehej.“ dí první pravidlo obchodění tovaryšského. Na koho by nezámožní spoléhali? Na třídu zámožnou? Tu zavazuje mravnost sice k dobročinnosti, nikoliv ale k rozdávaní jmění na útraty rodiny. Bylo by ale i almužnou nezámožným spomoženo? Nikoliv. Vždyť, nejedná se jim o zásoby zpotřebné, nýbrž o kapitál. Nemohouce přiměti ji, aby rozdělila se s nimi o kapitál dobrovolně: chtěli by snad osvojením moci politické násilím ji k tomu přinutit? Jsou lidé, jako socialisti

němečtí ve Vídni, kteří domnívají se míti k tomu právo; však každý rozumný uzná, že by byl pokus takový pokusem *loupežným*. Jak by asi nazval taký vídeňský demokrat (!) jednání mé, an bych mu vložil nuž na krk a žádal život nebo kazajku jeho pro základní kapitál zamýšleného podniku? A dejme tomu, že by zaraze s krajaný svými tovaryšstvo podnikatelské k zámožnosti dospěl, jak by asi žehnal naše spolky, kdyby uživše svémoci k nabytí moci politické doráželi na vládu, aby zvýšením daně spolku vídeňského zjednala jim státní podporu? Zajisté by nás vykřičeli do všech úhlů světa za zběr loupežnou. Státní pomoc vedle přání Louis Blanců, Lassalleů a vídeňských socialistů jest přáním utopickým. Dejme tomu, že by byl stát přinucen řadu podniků tovaryšských podporovat. Jaký to bude míti následek pro sourodé podniky nepodporované? Majetím platiť na soutěžníky zajisté brzy napadne, že výnosnější jest bráti nežli dávat. Nezmeškají a vymlouvajíce se, že nelze soutěžit s podporovanými, zavrou závody své a spojí se s nezámožnými žádajíce též podporu státní. Následek toho bude, že na místě samostatného uvalen bude na národ průmysl podporovaný, aby k samostatnosti dospěv zase ustoupil podporovanému, to jest průmyslu, kterémuž na místě vydělávání bylo by účelem kořistění, a na místě práva pravidlem bylo násilí. Či nebylo by to násilí, uvalit neslýchanou daň na práci nahromaděnou, poněvadž kapitál vydobyť neschopnou jest práce přítomná? Či má stát k udílení podpory jiný pramen než kapsy zámožných? Či by platil někdo jiný úroky z několika tisíc milionů nežli tito? Pravím z několika tisíc milionů. Nebo dělníci tovární nebudou tak bláhovi, aby mysleli, že nebudou se hlásiti též dělníci rolničtí, horničtí a námořní, a že k nim ryeble nepřistoupí celé voje chudé byrokracie. Tak bude z 35 mil. občanů států Jeho Veličenstva žádat státní podporu brzy 20 mil. Vezmu-li za měřítko slovo vídeňského dělníka Schulze-Delitzschovi odporujícího, „že polepšení příjmu o ročních 43 zl. 9 kr. ani za řeč nestojí,“ žádali by krajané jeho nejméně 1000 zl. na hlavu, tedy neméně než 20 tisíc milionů zlatých! Či snad mají míti jenom krajané jeho povinnost bráti státní podporu z *našich* kapes? Ostatně učí i zkušenosť, mnoho-li možná nadíti se od státní podpory. Francouzský sněm ústavodárný r. 1848 povolil tři miliony franků k zakládání tovaryšstev podnikatelských. Podporovaná udržela se 4; nepodporovaných 11. Proto odporučuje tovaryšstvům

podnikatelským rázně užívání své moci zákonné varuju před utopickými snahami po státní podpoře.

2. „*Isouce jedno tělo, mějte toliko jednu hlavu*“, jest druhé důležité pravidlo tovaryšství podnikatelského. Že nedovedli zaříditi jednotu správy zanikly mnohé nadějně pokusy; a mnohé ušly zkáze toliko samozvanstvím rázného a etizádostivého člena. Tak bylo tovaryšstvo mechaniků londýnských na rozpadnutí, když uchoopil se samovlády John Musto, kterýž sjednocenou správou obchod tak zvelebil, že vzrostl kapitál spolku od r. 1852—1854 z 2500 fr. na 70000. Otázání od součinné společnosti manchesterské, „čemu přičítají zdar spolku, a kterou radu by vedle zkušenosti své především spolkům budoucím udělili“ odvětili mechanikové: „Soustřeďte ředitelství co možná v málo rukou.“ Vím že zkušenosti, že kdyby byl správce sebe poctivější, stane se neustálým napomínáním, raděním, velením, předhazováním, podezříváním a sočením, zvláště se strany členů obchodu neznalých konečně netečným. Nechť se řádnou dohlídkou pojistí proti nešvárům; ostatně ale ať se tovaryšstvo správci ustanovenému do práce neplete.

3. Neméně nutné jest *řádné účetnictví*. Zvláště na počátku spolkového obchodu převládá chvalná jinak spořivost. Jest ale na místě zcela nepravém, kde se jedná o ustanovení zkušeného účetníka a založení kněh. Naučení toto bylo draze zaplatiti pražskému Oulu. Otevření skladu bez připravených obchodních kněh a váhavost slušně placeného účetníka ustanoviti byly příčinou rozehody, jejíž následky toliko vzorně českou vytrvalostí výboru šťastně byly odvráceny.

4. *Nespoléhejte na poctivost* jest taktéž pravidlo před důležité. Nechť se spokojí tovaryšstvo raději s menším ziskem, jen když mu možná obehjí se bez dohlídky. Čím více dohlídky třeba, tím více příčin ponechat obchod cizému podnikateli a s menším však jistým ziskem se spokojit.

5. „*Chovejte vážnost k ředitelstvu*“ jest též pravidlo důležité; a bývá tak často proti němu hřešeno od členů nezkušených a mezi prací řídící a mechanickou nerozeznávajících. Ano i tenkrát nebývá výbor ctěn a vážen, když byl od členstva ustanoven svobodnou volbou! Zajisté že zvolili ty, kteréž uznali mezi sebou za nejlepší. Proč nedati tomu čest, komu čest přísluší, a to zvláště tam, kde účta jediným jest podílným (tantiěmou) ze zisku obchodního?

Nedostatek úcty účinkuje na výbor právě tak, jako hrubství pána k sluhovi: ztrácí chuť k dílu!

6. „*Vybízejte úřednictvo k pilnosti udělováním mu několik ze sta podílného.*“ Zařízení to osvědčeno již co blahodárné jak pro úřednictvo tak pro podnikatele. Kdyby úředníci jenom s nářadím a stroji šetrněji nakládali; již tím vyplatí se podpora jim poskytnutá. Železniční společnost Orleánská vyplácí úřednictvu svému podílné již od r. 1844 a posud toho nelituje. Roku 1844 rozdáno bylo 60468 fr. mezi 719 a 1861 již 2,177999 fr. mezi 6053 osob.

7. Taktéž povzbudíte dělnictvo k pilnosti a šetrnosti, zavedete-li rovnoprávnost práce s kapitálem, rozdělující zisk dle následujícího obrazce:

	Kapitál,	mzda, 4%	podílného kapitálu,	podílné mzdy,	úroky 5%	v celku
tovaryšstva:	10000 zl.	0	400 zl.	0	500	900
dělnictva mu						
sloužícího:	0	10000	0	400	0	400

Kapitál co práce nahromaděná odměněn jest 5% úroky; co souvěký spolupracovník podnikatelský rovně jest ceněn s prací. Rozdělením zisku vedle obrazce tohoto docílila by tovaryšstva podnikatelská rovnoprávnost, o kterouž nadarmo pokoušeli se již mnozí šlechetní socialisti.

8. Jedním z nejdůležitějších pravidel jest: „*neprodávat leč za běžné ceny.*“ Přesvědčení, že dostanou dobrou váhu a poctivě zboží dostatečným jest lákadlem pro členstvo a obecenstvo vůbec. Kdyby veškerý výtěžek ztráven byl *lacnější* zpotřebou, nebylo by možná docílit účelu spolčení; dodělat se totiž co nejdříve možná kapitálu a samostatnosti. Ostatně by snížení cen ten mělo následek, že by snížili i velkoobchodníci a podnikatelé na všeobecné klesání cen se odvolávající též mzdu, čímž by prospěch ztovaryšení uveden byl na zmar.

9. Ne méně důležitým jest pravidlo „*prodávejte jenom za hotové.*“ Bezodkladné placení učí správnosti a pořádnosti kupující, a chrání před nebezpečím dluhování, upomínání, žalování a převedení prodávající.

10. „*Kupujte co možná z první a prodávejte z ruky poslední.*“ Tovaryšstvo fidiel se pravidlem tím ušetří zisk, kterýž jinak plyne do kapes malotržebníků.

11. „*Ceňte zboží své v knihách obchodních raději níže nežli výše.*“
Zachovávajíc pravidlo to lépe budete pojištěni proti účinkům náhlých rozhod než naopak.

12. „*Ukládejte 10% zisku co náhradu za odcenění stálých kapitálů.*“ Pravidlo to odůvodněno jest dokázaným dějem, že ceny veškerých hodnot časem svým pravidelně klesají.

13. Konečně volám ku všem tovaryštvům podnikatelským: „*Věnujte část zisku k opatření prostředků vzdělávacích.*“ Nebo v té míře jak roste kapitál tovaryšský, třeba aby zmáhala se schopnost tovaryšstva, upotřebit ho k velkoobchodu. Tovaryšstvo ovšem musí správu spolkovou svěřit rukoum znalečů; však prodáno by bylo, kdyby mělo jen na poctivost jejich spoléhat, neumějíce samo dohlížeti. Aby to dovedli, třeba, aby seznámili se členové s vědami vypočítavostí obchodní podporujícími, jako s politikou, statistikou, tovaroznalstvím atd. Jenom tak bude jim lze obstáti a vítěziti v soutěži s podnikateli vzdělanými. Naopak ale bylo jim zakusit pravdu, že jako rozumem pokročilejší vůbec vítězí nad nepokročilým, též vzdělanější obchodník ze slabosti nevzdělaného.

O tovaryšstvech podnikatelských zvláště.

§. 240 Tovaryšstva zásobní.

Ta opatřují členům i nečlenům veškerou zpotřebu zafizující sklady nazvané zásobny. *Tovaryšstva potravní mají za účel zásobiti členy své dobrou potravou a opatřiti jim zisk z koupě a prodeje ve velkém.* Na počátku jest dobře učiniti smlouvu se spolehlivým malotržebníkem v ten rozum, že zaváže se tovaryšstvo odbírat jenom od něho, začez on jistě ze sta sleví. N. p. tovaryšstvo čítá 300 členů, z nichž odbírá každý průměrně za 5 zl. týdně. Sleví-li malotržebník 10%, má tovaryšstvo ročněh 7200 zl. zisku. Podmínkami přijetí v tovaryšstvo jest, že zaplatí vstupující určité zápisné k základnímu fondu a zaváže se splatit jistý kapitál buď pojednou buď občasnými splátkami. Správce doručí mu stanovy a knížku k zapisování známek od tržebníka vydaných a na úhrn, kterýž utržíš dal, svědčících. Po čase učiněna jest rozvaha tak, že od hrubého výnosu odtažen náklad, 10% na prostředky vzdělávací, 40% pro základní fond, 5% na vklady členstva, a výtěžek rozdělen v poměru utracených za zboží peněz. Nahromadivší taktó

kapitál teprvé nechť přikročí tovaryšstvo k zařizení *vlastního skladu, aby získalo nakupováním potravin z první ruky.*

Při zařizování a vedení potravní řidiž se vedle pravidel §. 239. Zejména třeba, aby při vypočítání výtěžku od hrubého výnosu odtáhnuty byly výlohy správní, 5% úroků ze vkladů, 10% hodnoty stálých kapitálů co náhrada za jich odcenění a úroky ze všech peněz, kterýmiž byl obchod veden, a kteréž mají právo na zúročení jako n. p. fond základní, fond vzdělávací atd., a aby před rozdělením zisku odtáhnuto bylo 5—10% k účelům vzdělávacím a 5—10% k zařizování stálých kapitálů, jako skladů a krámů. Mimo to třeba, aby ustanovila tovaryšstva výboru podřízenou a ze znaleců záležející správní radu, kteréž k tomu hleděti jest, aby si přitahováním kapitálu spíše kupné opatřila, nežli zboží na dluh brala, a aby kapitál obehodní co možná rychle obracela. V německých potravních pravidlem jest obrat desateronásobný.

Vyšší stupeň potravní jest *jídelna*. Společnou jídelnou uspořil tovaryšstvo podnikatelské 1000 rodin zaujímající každý den nejméně 1000 násobné dělání ohně, vaření a uklízení. Jsou dělnice ztrávící celý den vařením a nošením jídla dělníku z předměstí do továrny městské neb naopak, aby uspořil manžel 5 kr. na oběd a sama ztratila 50 kr. mzdy, kterouž by jinak sama vydělala. Pravidelně jest výmluva „třeba, abych muži vařila,“ pláštikem, pod nímž zakrývá se lenost žen, domnívajících se, že čepcem pojištěná jest proti práci, kteréž podrobena byla svobodná. Zařízení jídelny jest snadno. Tovyaryšstvo určí jakost jídel a vypíše nabídky. Na to oznámí přijatou stravovnu, pro kterouž dává raziti známky, a sice na celé a na polovičné údělky, kterýmiž tovaryši za sebe a rodinu v stravovně platí, a kteréž pokladna tovaryšská po odražce umluveného ze sta občasně vyplácí.

Po zařizení potravní a jídelny nechť podniká tovaryšstvo *obuvny, oděvny a strojovny*. Tím získá celý voj malořemeslníků a maloročnicků nucených jinak odbíratí kůže, sukna, plátna, nástroje řemeslnické a rolnické v malém, a přinucených držeti vlastní sklady na výrobky, kteréž prodávati mohou ve skladu společném (bazaru). Jaký prospěch vyplývá z nakupování ve velkém vyhlíží z jediného příkladu. Počvy na tuety odbírané bývají o 10—15% lacinější nežli po kusu. Pro malostatkáře jsou tovaryšstva k společnému zakupování strojů hospodářských jediným prostředkem, aby vydrželi soutěž s velkostatkáři. Utvoří-li se samostatná tovaryšstva obuvní,

oděvní, nástrojní a náradní, třeba aby řídila se též pravidly v tomto a předcházejícím §. uvedenými.

Vyšší druh tovaryštev podnikatelských jsou :

§. 241. Tovaryšstva úvěrní.

Jak mile se tovaryšstvo v obchodech zásobnami provozovaných upevnilo, nechť hledí zaříditi *záložnu*. Záložen jest nezámožným čím dále tím více třeba, an veškerý úvěr ano i ten, kterýž nezámožní dávají vykořisťován jest toliko od zámožných. Či jest úhrn, kterýž vklady nezámožných v spořitelnách, bankách a státních papírech obnášejí, nezámožným přístupen? Velevýroba a velkoobchod vypůjčují kapitály od chudého spořené, aby rozšířili závody své a obmezili mzdu tohože spořitele. Před léty bylo jinak. Malé kapitály byly rozptýleny a rolníkům, řemeslníkům ba i dělníkům nabízeny, ku zvelebení hospodářství oněch a k nabytí samostatnosti těchto napomáhajice. Nyní by rádi dali 10 až 15 ze sta. Však marné volání! Osamotění pod 365 ze sta (obyčejně krejear ze zlatého denně) nedostanou. K tomu počítejme ztráty, kteréž nezámožní den co den v porovnání se zámožnými trpí, nemohouce kupovati za hotové. Mnohdy přirážino na dluh kupujícím až 50 a více ze sta. To vše činí žádoucnou, aby položena byla meze výlučnému se strany zámožné úvěru osvojování, samostatných dělníků ubývání a střední třídy vymizení. Prostředek není nesnaděn, kdekoliv umí lid zbaviti se předsudku. Prostředkem jsou banky k poskytování osobního úvěru (*crédit à découvert*) a předsudek jest, že nepoctivost, každé takové bance úpadkem hrozíci, činí ji nemožnou. Předsudek tento bývá brzo poražen, jak mile třída nezámožná zakládáním tovaryštev úvěrních jenom započala. Tak bylo ve Skotsku, kteréž nikterak toho nelituje, že již před 200 léty banky osobní úvěr poskytující založilo. Půjčují zámožnému, nezámožnému ano i dělníku, jenž přišel s holýma rukama. Zásada, na kteréž blahodárná stavba jejich spočívá, jest *závazek všech členů rukou společnou a nerozdílnou*. Přijavše zásadu tuto daří se banky podobné též ve Švýcarsku, Německu a u nás. Zvláště v Německu jest jich veliká síla (1195), z jichžto zavedení záleží zásluhy Schulze-Delitzschovy. Eugène Véron navrhuje, aby členové toliko vklady svými byli zavázáni; však soudím, že by bez závazku všech členů rukou společnou a nerozdílnou záložny jenom živořily.

Dojista by byl úvěr jejich jenom skrovný. Však nic nevadí, aby se závazek ten zmírnil v ten smysl, že věřitel nemá mít právo hojit se na jediném z tovaryšů, nýbrž žalovat má celé tovaryšstvo, kteréž zažalovanou sumu od členů svých má vymoci.

Druhá zásada, kterouž jest se bankám těm mimo povšechné zásady vzorného bankérství v §. 199 vyložené řídit, jest *zásada vysokých úroků*. Kdo jest nepřitelem zákonů proti lichvě, tomu netřeba důvody rozbírat. Ten ví dobře, že *laciné úroky jsou pro třídu nezámoužnou ty nejdražší*. Kdo je zastává, tomu uvádím na paměť, že 1. čím nestálejší jest dlužník, tím větší úroky banka jako každý jiný věřitel musí od něho žádati; naopak čím menší úrok smí žádati, tím jistější musí býti dlužník; 2. že tím spíše může zapůjčiti, čím větší může dáti úroky, a tím méně žadatelů může podělit, čím méně smí dáti úroků, a čím méně jest jí tedy od kapitalistů půjčováno. Ptám se tedy: co jest výhodnější pro nezámoužné, když aby byla zásada malých úroků zachována v bance si vypůjčít nemohou, a nuceni jsou platit soukromníkům 3 per mese neb 36 ze sta; či když zásadou se povrhne, a banka od nezámoužných na 10—15% žádají, pod tou podmínkou v stavu bude zapůjčít a 21 ze sta jim uspořit? Dle náhledu mého jest pro nezámoužného dlužníka nejvýhodnější poměr ten, vypůjčuje-li záložna platit 2 kr. ze 100 zl. denně a zapůjčuje-li členům za 3 kr. ze 100 zl. denně. Rozdíl mezi 7·30% a 10·95% postačí, aby záložna peníze vydlužené zplatila, úroky z vkladů členům svým zapravila, a vlastní kapitál si zjedнала. Dostane-li lacinější kapitál, než na 7·30% zajisté ho vezme; nedostane-li lépe jest za 7·30% dostat nežli za 5% nedostať. Tovaryš, kterémuž jest platit 10·95%, platí vysoký úrok sobě, jelikož mu tím roste dividenda a má mimo to výhodu, že se nenechával o úvěr nadarmo. Co se dotýče velikosti kapitálu, kterýž by záložna bez obavy mohla sobě vypůjčít, uznáno ze zkušenosti za nejprospěšnější, aby kapitál v obchodech záložny zaměstnaný převyšoval vklady členů na počátku nanejvýše 10kráté, po tři první léta 4 a pak 2kráté, tak aby tovaryšstvo úvěrní pak obchodilo z polovice kapitálem vlastním, z polovice vypůjčeným.

Třetí zásadou, kterouž řídit se mají záložny jest, *aby při zapůjčování hleděly jak k velikosti vkladu tak k výrobnosti vypůjčujícího, nezapůjčujíce na lhůty delší, nežli mají samy vypůjčino a nikdy přes půl léta*. Pokud žádáno zápůjčky z výši 50% na vklad, nechť zapůjčící záložna hledí toliko k spůsobilosti dlužníka k zaplacení

ve lhůtě ustanovené. Žádán-li úvěr 100% přes vklad, třeba aby našel zadatel tovaryše, dadoucího před výborem svědectví o poctivosti, výrobnosti a tedy dostojnosti (solvabilité) jeho. Žádán-li úvěr 400% přes vklad, třeba svědectví tří členů nebo zástavy aneb i obojího pospolu. Přes vklad nebud' povolena zápůjčka nikomu, kdož pro provinění proti vlastnictví byl potrestán aneb jednou již tovaryšstvu nedostál. Kdo soudí se býti zkrácena, odvolej se od výboru k valné hromadě.

Z toho již vidět, že třeba, aby byl výbor s peněžními obchody a zákony úvěru obeznámen, a aby poctivostí, rázností a lidumilností nad ostatní tovaryše vynikal. Co se dotýče ostatních pravidel zařízení tovaryšstva úvěrního, pokud se liší od v §§. 239 a následujících uvedených, závisí více méně na poměrech místních; a povšechnou důležitost má toliko předpis, aby do tovaryšstva přijati byli toliko členové, kteříž společně a nerozdílně dle práva zavázati se mohou (přes 24 let stáří), a aby vystoupivši po delší čas (asi 3 léta) věřitelům z dluhů spolkových ostali zavázáni.

Takto zařízená jsou tovaryšstva úvěrní druhým znamenitým ~~krokem svémoci zákonné~~, vedoucím třídu nezámožnou k samostatnosti. V kom vzplanul duch podnikavosti, a kdo soudí se býti schopným pomocí vypůjčeného kapitálu obchoditi na vlastní účet, má zapotřebí toliko dobrého jména, aby našel u záložny tovaryšské úvěr, a aby pomocí jeho zařídil si vlastní závod. Den co den donáší pak příjmy své do záložny, kteráž mu každý krejear zúrokuje čím více vklad a důvěra v poctivost jeho roste, stále ho ku předu žene, až konečně na místě dluhu vládnouti mu lze vlastním kapitálem a těšiti se kýženě neodvislosti. Tak nabude poctivost, spravedlivost a občanská enost vedle mravní též hodnoty skutečně hmotné, zabezpečující jako ryzé zlato zámožným samostatností a svobodu nezámožným!

§. 242. Tovaryšstva výrobní.

~~Tato stojí na nejvyšším stupni tovaryšstev podnikatelských, poskytující členům svým úplnou samostatnost. Teprvé ve vlastních továrnách může tovaryšstvo opatřit práci členům, zlovolně od podnikatelů z díla puštěným. Teprvé vlastními továrnami stanou se dělníci podnikateli, a dělníky býti nepřestávající uvedou v souhlas~~

dělnictví s podnikatelstvím (viz spisek můj „Pomoc chudým dělníkům,“ Praha 1868). Ovšem předpokládá dosažení vznešeného cíle veliký pokrok v užívání svémoci zákonní k účelům hospodářským. Třeba, aby třída nezámožná vládla již velikým kapitálem a úvěrem, a aby v obchodech zásobních a záložních osvojila si cviku, opatrnosti a neohroženosti, než pustí se do velevýroby na vlastní účet. Nebo vyžaduje-li zdar tovaryštev zásobních a úvěrních již jakýsi stupeň vzdělání členstva, jsou při tovaryšství výrobním nároky na síly mravní a technické, na ráznost povahy a vypočítavost obchodní, na poctivost a výrobnost mnohem vyšší. Nebo zde vstupuje nezámožný na pole, na němž nahrazení síly lidské mechanikou prvním jest pravidlem. Na krásně že k tomu velmi mnoho třeba; třída nezámožná musí vyšínouti se k této výši podnikavosti průmyslné: jiuak jí ani zásobny ani záložny neprospějou. Jakmile si těmito poněkud přilepši, snižejí podnikatelé mzdu a klesání stavu středního pokračovati bude v míře posavadní. Neuznání pravdy této jest vadou působení Schulze-Delitzsche. Ostal státi při záložnách a všim právem dokazujou mu Lassalle-ovci, že zavedené od něho opravy společenskohospodářské jsou nedostatečny. Zařídívši zásobuy a záložny třeba, aby třída nezámožná rychle přikročila k výrobě. Že to není nemožností, dokázáno spolky anglickými. Kdo nezná osudy zákopníků Rochdaleských započavších s 280 zl. r. 1844 a vládnoucích nyní jměním 1½ milionu zl. r. č. (viz spisek můj: „Stručné dějiny spolku Spravedlivých Zákopníků Rochdaleských,“ Praha 1867). R. 1860 bylo v Anglicku již 31 tovaryštev výrobních s kapitálem 11 mil. zl. r. č. Těž ve Francii a Německu zmáhají se. Jediná Paříž čítala do června 1863 17 tovaryštev vládnoucích kapitálem 1,262.000 fr. Od té doby značně jsou rozmnoženy. Těž v Německu vznikají: a v ohromném Slovanstvu?

Proto nelenujme; zakládejme na všech stranách vlasti Slovanských tovaryšstva výrobní, prvě nežli nám moloch aristokracie peněžné nevyhnutelný ve státu stav střední pohltí. Zařizení děje se po zásadách vytyčených již v §§. 239 a následujících s tím rozdílem, že v tovaryštvu výrobním zřídka bude možná užití zásady, aby byl zisk rozdělován v poměru utracených ve skladu peněz. Co se technického zařízení dotýče, jest nejvyšším ideálem továren tovaryšských *silovna* t j. stavení, kteréž obsahuje rozličným ve zvláštních odděleních umístěným strojům společně hýbadlo (motor). Je lnotliví tovaryšové najímají si jednu neb více

sil hybadla vodou, větrem neb parou puzeného. Tak jest síla dříve připoutaná pak odpoutána a není třeba, aby dělníci nahromadění byli kolem stroje mohouce jednu neb více jeho sil ve zvláštní místnosti upotřebí, a s rodinou práci provozující veletovárnictvím až podnes roztrhanou domácnost zase scelit, spořádat a zvelebit. Tak odpadne i poslední námitka činěná proti veletovárnictví, že totiž odcizuje dělníka kruhu rodinnému; nebo bez veletovárnictví nebylo by možná zařídit silovny zabezpečující mu domácnost, v kteréž učí se rodinu milovat, dítky vychovávat a ctnosti občanské oceňovat. Jaké jaré a bohaté síly budou odtud proudit do stavu středního!

Aby se doba ta brzo přiblížila, nemálo mohou pomáhati *tovaryšstva stavitelská*. Na zřeteli majíce, že „zdráva mysl v zdravém těle,“ nechť sestoupí se tovaryšstva výrobní za tím účelem, aby zjednala členům svým zdravé a příjemné byty. Již nejvyšší čas, abychom myslili na prostředky zabraňující mrzačení celých pokolení. Viděli jste byty dělnické v podzemních skrýších, pecích a boudách? Viděli jste dítky pro nedostatek kyslíku a krve kostižerem, souchoťmi a krticemi umírající? Jděte a přesvědčivše se přispěte z lásky křesťanské, a vy, jimž nešťastné manželky takové mrzáky odchovávají, pospěšte z povinnosti otcovské a zakládejte *tovaryšstva stavitelská*. Tovaryšem stane se, kdo zápisné zaplativ, akcií podepsav a k občasným splátkám se uvoliv, nebude od valné hromady zavržen. Pomocí úvěru zakoupeno budiž staveniště *před městem* a vystavěny domky ve slohu letohrádků zahradou obklopené a od cesty oddělené, a sice co pokračování hlavních ulic z města vedoucích, aby usnadněno bylo spojení pomocí dráh. Nemyslete, že zahrádky budou drahou zbytečností. Nezámožný dovede též oceniti drahocenný lék, kterýmž jest zdravý vzduch pro plíce dítek. Výloha na zahrady učiněná bude v několika létech vynahrazena. Nebo jak mile dán bude obyvatelstvu příklad, aby město ponechalo účelům, kterýmž vlastně má sloužit, totiž *obchodu*, a život rodinný rozprostíral se kolem čtyřpatrového obchodního středu ve veselých, vkusných nanejvýše jednopatrových domech sady a zahradami obklopených: uvidíme, kterak bude stěhováno z plesnivých vzduchu a vody zbavených městských kasáren do vkusných vzduchem a vodou opatřených sel. Brzo bude povšechným heslem „nepohodlnou starobylost do města a novověké pohodlí z města.“ Starožitnosti budou zachráněny, obchodu dostane se všemožného soustředění

a rodinám domácnost, zdraví a mravnost. Proto zakládejme zvláště ve velkých městech tovaryšstva stavitelská. Vystavené domy buďtež nabídnuty s přírážkou k nákladu na základní fond a dividendu.

Tovaryši mějtež přednost a mezi soutěžícími rozhodne zamluvení nebo hřebí. Kdo kupuje, třeba, aby $\frac{1}{3}$ kupného složil na hotovosti; ostatní může splatit umořováním, kterýžto dluh tovaryšstvo dá do knih vložit. Stane-li se vlastník neb dědic nedostojným, vráceny buďtež splacené peníze bez úroků. Čistý výtěžek budiž rozdělen tak, že 10% dodáno základnímu fondu a 90% rozděleno mezi podílníky v poměru splacených podílů. Kdyby sestoupilo se n. p. v Praze jenom jediné tovaryšstvo čítající 500 hlav, z nichž vloží každý průměrně 10 zl. a splácí 20 kr. týdně, vládlo by za rok asi 10.000 zl., kterýmž kapitálem a poměrným úvěrem zaopatřit může 30—40 nezámožným rodinám pražským *vlastní*, zdravý a vkusný byt. Nestojí to za pokus?

§. 243 β¹) Podnikatelství ztovaryšené.

Tovaryšstvy podnikatelskými nikterak není zastaven pokrok na cestě vedoucí nezámožného k zámožnosti. Další pokrok záleží v tom, že možná cestu onu zrychlí. K čemu teprve atomy kapitálu sbírat, složky práce ve výslednici spojovat a plachý úvěr chytat, aby možná bylo továrny stavět a závody zařizovat: proč ne raději podniků rolnických a továrnických již zavedených a závodů již zařízených se účastňovat? Proto, odpovíš laskavý čtenáři, poněvadž první cesta závisí toliko na nezámožných, druhá ale spolu na zámožných; první toliko na dělnících, druhá též na podnikatelích: poněvadž podnikatelé nikdy neučiní dělníky spolupodnikateli závodů svých. A přece učiní: dim vám. Ano již učinili. Již r. 1830 nastoupil cestu tuto Lord Walfecourt v Irsku s takovým zdarem, že blahobyt a spokojenost zdomácněly tam, kde panovaly dříve hlad a zoufalost. Podobný řád zavedl do obchodu svého Leclaire, natěrač francouzský, rozdělovav od r. 1842 na konci každého léta celý výtěžek podniknutí svých mezi dělníky, ponechav si toliko úroky z kapitálu svého a mzdu za práci svou co dělníka a ředitele. Sir Francis a John Crossley, výteční čalouníci v Halifaxu, odhodlali se učinit dělnictvo své (4500 mužů, žen a dětí) spolupodnikateli závodů svých v ceně 16,500.000 zl. r. č. Učinili podnik svůj akciovým vydavše akcie po 150 zl. r. č. Pátý díl akcií byl rozebrán od 1100 dělníků; ostatní zůstalo ještě v rukou

podnikatelů. Akcionářům byly již vyplaceny 3 půlletní dividendy ročního zisku 15 ze sta obnášejícího a mimo to utvořen základní fond 1,128.400 zl. r. č. Podnikatelstvu daří se tak dobře, že za všeobecné rozhody, nejpevnější obchody kácející, akcie Croszley Company, na kteréž 100 zl. splaceno bylo, stály 13,3% nad rovní. Byl to zjev přirozený. Kdežto jinde dělnictvu na tom záleželo, aby z neštěstí podnikatelů kořistili, bylo akcionářům Croszley'ským hrozit nebezpečí největší pobídkou k napnutí všech sil k zachránění společného jmění.

Takovéto spolky hospodářské, kteréž povstaly ztovaryšením podnikatele s dělníky za tím účelem, aby se tito stali spolupodnikateli, nazývám podnikatelstva ztovaryšená (industrial partnerships). Zařízení jest v stručném nákrese toto: Továrna, závod neb obchod buďtež odhadnutý a v ceně odhadnuté vydány účastky (akcie) na jméno svědčící v ceně nanejvýše do 100 zl. r. č. Řádní a horliví úředníci a dělníci továrny buďtež vyznamenáni právem jistou část účastků si zakoupíť. Při tom budiž jim dáno na vůli, složit kupné najednou nebo toliko jistou částku, a ostatek v občasných lhůtách splácti. O občasných splátkách vydána buďtež prozatímná potvrzení na jméno dělníka svědčící. Vůbec třeba, aby podnikatel měl úplně na vůli o nabývání účastků se strany dělnictva rozhodovat; jelikož co hlava závodu nejlépe potřeby jeho zná, a co podnikateli nejvíce na tom záleží, aby toliko poctiví a vzdělaní lidé v tovaryšstvo vstoupili. Proto třeba, aby měl úplně na vůli, zdali účastek na dědice zemědělného převeden neb z výši splátek a úroků jim má býti odkoupen. Aby akcionáři účastníci se mohli správy podniku, nechť si zvolí na rok výbor asi 5 členů, při kteréžto volbě volitelé hlasy mějtež v jistém poměru k zakoupeným účastkům. Zvolené ředitelstvo budiž sborem poradním, pokud jistý počet účastků ($\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$) zakoupen není; pak teprve sborem rozhodujícím. Mimo to odbývány buďtež shromáždění akcionářů, tvořících sbor pro správní radu poradný. Hlavou závodu budiž původní podnikatel a měj poměrně slušné tak dlouho, pokud nezakoupili akcionáři určitý počet účastků ($\frac{1}{3}$ — $\frac{1}{2}$). Pak budiž od valné hromady akcionářů občasně volen.

To jsou nejhlavnější pravidla, kterýchž při ztovaryšení podnikatelství bylo šestí. Na nich spočívají četné industrial partnerships v Anglii a pokus p. Viléma Borcherta mladšího v Berlíně. V Anglicku osvědčila se výborně. Příklad Croszleyů následovali

brzo majitelé uhelen Whitwood-a Methley'ských v Yorkshiru pp. Henry Briggs Sons & Comp. limited, pak továrníci pp. Greening & Comp., jedna přádelna Manchesterská pracující se ziskem 17½ ze sta a j. Příklad podnikatelů následovaly též tovaryšstva výrobní jako London Cooperative Cabinetmanufacturing Industrial Society, limited, a Northamtonská Boot and Shoe Manufacturing Society.

γ¹) P o j i š t o v n y :

α² *Náhradné.*

§. 244. Spůsoby.

Kráčejíc na cestě pravé nesmí oprava společenskohospodářská zastavit se u pouhého jmění nabývání. Nebo spolčování za tímto účelem činí sice nezámožného zámožným a mívá v sobě dosti síly, aby se opřelo rozhodám tržebním; málomoeno jest ale, jedná-li se buď o zkázu na majetku nebo síle lidské; buď o zeizení nepříznivými okolnostmi obchodními již utrpené. Ztráty takové nemůže nahradit leč opětným jmění dobýváním, začínajíc po každé z nova. Odvrácení tohoto zla jest nejvyšším úkolem opravy společenskohospodářské. Nejvyšším proto, poněvadž „snáž jest jmění nabyti, nežli nabyté zachovati.“ Úkolu toho možná docilit pojišťovnamí čili ústavy, jichž úkolem jest jmění nabyté pojišťovati. Jsou více způsob. Dle toho, zdali působí po ztrátě či před ní, jsou: 1. *pojišťovny náhradné* (réparatrices), rozdělující ztrátu od jednotlivců utrpenou na počet účastníků co možná největší, a 2. *pojišťovny předstížené* (préservatives), snažící se ztrátám předejiti. Pojišťovny náhradné dají se též s rozličných hledišť rozličně dělit. Z ohledu na rozdělení užitku jsou 1. *výdělkářské* (akcionářské), v nichž podržují podnikatelé veškerý užitek po vyplacení pojistek přebývající pro sebe; 2. *smíšené* t. j. výdělkářské, kteréž vzdávají se části zisku svého k prospěchu držitelů splatných pojistek; a 3. *vzájemné*, rozdělující veškerý užitek mezi držitele pojistek. První jsou podnikatelstvím prostým; druhé možná porovnat k neúplně ztovaryšenému a třetí k tovaryšstvu podnikatelskému. U prvních dvou závisí na náhodě, zdali prospěch z nich vyplývající více prospívá třídě zámožné či nezámožné. Jenom třetí jsou vždy stejně k prospěchu i zámožným i nezámožným, a proto třeba, aby jim dal místo před oběma druhýma oprávee společenskohospodář-

ský (viz spisek můj „O důležitosti životního pojišťování,“ Praha 1868). Z ohledu na ztrátu, kterouž nahrazují, jsou pojišťovny náhradné: 1. pojišťovny nahrazující zkázu na *majetku* a 2. zkázu na *síle lidské*. Prvnější pojišťují proti zkáze vzniklé ohněm, krupobitím, povodní, bouří, morem a jinými nehodami. U druhých možná dáti si pojistit: 1. aby nám byla vyplacena pojistka již za živobytí našeho (*pojištění pro život*); 2. aby byl pojištěný kapitál někomu po smrti naší (*pojištění pro smrt*); a 3. aby byl kapitál pojištěný vyplacen nám, dosáhneme-li určité řady lét, a dědicům, pakli před lhůtou zemřeme (*pojištění pro život a pro smrt*). V případě pojištění pro život můžeme dáti si pojistit: 1. podporu v nemoci neb zmrzačení (*pojištění zdraví*), 2. kapitál, kterýž nám vyplatí pojistitel, dosáhneme-li jistého věku (*pojištění na dožití*), 3. důchod počínající okamžitě neb určitým rokem aneb jiným způsobem (*pojištění důchodů*), a 4. právo, poděleno býti buď sám buď s jinými jménem určitých osob před určitou lhůtou zemřelých (*pojištění pro vzájemné dědění*). V případě pojištění pro smrt možná dáti pojistit kapitál, 1. aby byl vyplacen po smrti pojistníka osobě od něho jmenované (*pojištění prosté*), 2. aby byl v případě smrti jednoho vyplacen na vzájem pojištěný kapitál druhému (*pojištění vzájemné*), a 3. aby byl pojištěný kapitál vyplacen po smrti pojištěnce v určité řadě lét se nahodivší (*pojištění dočasné*). Co se dotýče pojišťoven ztrátu na majetku nahrazujících, upozorňuju zvláště na nejmladší a nejméně známé, totiž na *pojišťovny zástav*. R. 1858 založena v Drážďanech první banka, mající za úkol, pojišťovati věřitelům zástavním náhradu kapitálu i úroků v případě ztráty pohledávky veřejnou dražbou zástavy utrpěné. Zdar mladého ústavu tohoto účinkoval na Vídeň a Berlín, kdež podobné banky byly zařízeny. Podpora, kterouž úvěru zástavnímu poskytují, jest značna; nebo kapitalista až posavad ukládal peníze své do obchodu rychlým odbytem větší zisk zabezpečujícího, nežli na zástavu. Jakmile ale pojištěním zástavní pohledávky veškeré riziko nepříznivého místa v knize zástav odpadne, milerád vezme část fondů svých z nejistého obchodu a zapůjčí vlastníku nemovitosti.

Zárodky pojišťování proti zkáze na majetku nacházíme již v římském právu. Římané uzavírali jistý druh zápůjčky, smlouvající se, že peníze si vypůjčivší povinen nebude k placení, ztratí-li je nepohodou na moři (*foenus nauticum* nebo *pecunia trajectitia*). Za to bylo vypůjčivšímu na místě 6 platit až 12 ze sta,

kterýžto zvýšený úrok nebyl nic jiného, než jest naše *pojistné*. Mimo to platilo u nich za právo, že v případě vyvržení zboží z tonoucí lodi škodu vlastníku jich vzešlou nahraditi bylo poměrně ode všech plavců (*lex Rhodia de jactu*). Právo toto liší se od pojišťovacího, že rozvržení škody nepředcházela výslovná smlouva. Taková smlouva tvořila základ společnosti „Diany a Antinoa,“ založené 132 p. K. v starém Latium. Vedlé stanov zachovaných na balvanu mramorovém bylo účelem společnosti zábava a pojišťování pro smrt a sice pojišťování prosté. Členem mohl býti každý, i otrok, kdož složiv při zápisu 100 sestercei (asi 7 zl. 50 kr. r. č.) a vědro vína zavázal se platit měsíčně 5 asů (10 kr. r. č.). Za to měl pojištěn pro smrt kapitál 300 sestercei. Společnost provázela zemřelého až ku hranici, kdež rozdělila 50 sestercei mezi chudé, vypila na šťastnou cestu duše přes Styx vědro vína, zaplatila výlohy pohrobní a vyplatila dědicům zbytek 300 sestercei. Zajímavé stanov tyto objevil Kenrick, archéolog anglický. Dle toho jest Itálie otčinou pojišťoven. Byť byl i spolek „Diany a Antinoa,“ během věků v zapomenutí přišel, přece stala se Itálie východištěm pojišťoven našich na sklonku středověku. Nejstarší pojišťovací řád vlášský pochází sice ze 16. století a jest tedy o celé 2 století mladší než Brucký (Bruegge) a Barcelonský; však názvosloví „*assicurazioni*“, „*praemia*“, „*polizza*“ a „*risico*“ zdají se býti dostatečným důkazem, že vlast směnky a banky jest též zemí mateřskou pojišťoven. Tak soudí též Dr. A. F. Elsner. A sice pojišťováno tu především proti škodám na moři vzešlým. Tak založeny první pojišťovny toliko k ochraně velkoobchodu a teprve poznenáhla přispůsobeny též k ochraně maloobchodu a zakládáno pojišťoven proti škodám z dopravy vůbec vzešlým. Tak vznikly znenáhla pojišťovny proti škodám ohněm utrpěným a banky pro pojišťování života, zdraví, kapitálů a důchodů (viz: „*Dějiny životního pojišťování*“ ve spisku mém „*O důležitosti životního pojišťování*“ 2—5), kterýmž následovaly brzy pojišťovny proti škodám způsobeným krupobitím a morem dobytka.

§. 245. Pojišťování.

Mají-li pojišťovny účelu tak velikého dostihnouti, třeba aby se odřekly posavadního šumaření a polepšivše se od základu na zřeteli měly pokrok. Pravda, že je věda až posavad pramálo pod-

porovala. Hospodářství politické zacházelo s pojišťováním po dnešní den co s pastorkem, nepoznavši ohromnou důležitost, kterouž má a teprve nabude v dějinách člověčenstva Přesvědčen o tom, neváhám věnovati mu více pozornosti než v soustavách politikohospodářských jest obyčejno. Pojišťování děje se tím způsobem, že pojistník splácí jistý úhrn (pojistné), začož mu dává pojišťovna v případě zkázy utrpěné náhradu, ku kteréž věnuje kapitál z pojistného pojistníků nepoškozených. Proto náleží k podstatě pojišťování novověkého i náhrada i spolčení; a mylný jest náhled Dra. E. Herrmanna, že spolčování nenáleží k věci, jelikož nikdo nemůže zneuznati „svěpojišťování.“ Omyl jeho vznikl nepřesným rozeznáváním pojmů. Že se mu líbí „založení obchodu základním fondem“ pojištěním nazvati, není přece nižádným důvodem pojištění toto s pojišťováním ve smyslu našem stotožňovati a pojem pojištění upovšechňovati. Právě v tom, že pojišťovny na místě bezvládního *sauf qui peut* (chraň se, jak můžeš) zavádějí ochranu pospolnou, sluší hledat zvláštní jich důležitost společenskohospodářskou. Že úkolu svému až posavad chatrně dostály, toho jest příčinou zanedbávání nejpřirozenějších zásad každého pojišťování.

Tak by každý rozumný nezasvěcenec soudil, že ústav, kterýž si vytknul za jediný úkol zkázu nahrazovat, zajisté především k tomu bude hleděti, aby jak předmět zkázou ohrožený tak i okolnosti zkázou mu hrozící jak náleží seznal. Ten by se nemálo podivil výroku zasvěcence, že pojišťovny krajínu za velmi dobrou mají, poněvadž tam zřídka zkázu, na p. škodu z krupobití nahrazují, což odtud pochází, že tam žádná aneb jen pramálo pojištění mají, aniž by o této příčině zdání měly! Přesvědčiv se o tom, pak by se zajisté nedivil, proč bývají pojišťovny přechasto uvedeny do velikých rozpaků hromadnými škodami, na p. z požárů, zachvacujících celé vsi a města souvisle a vůbec nebezpečně sestavené. Nebo pakli si nejsou dostatečně vědomy, mnoholi kde pojištěno, tím méně starají se asi o polohu budov pojištěných. Při takovém hospodaření netřeba se ovšem diviti, že bylo v Anglicku od r. 1844 až 1863 dle Dra. A. F. Elsnera 927 pojišťoven navrženo, 290 jenom zařízeno, 268 zastaveno, 58 úpadkem zachvácené a 173 s jinými sloučeno. Má-li nastati pokrok k lepšímu, třeba aby pojišťovny s největší svědomitostí 1) sestavovaly seznamy škod v oboru působení jejich se nahodilých, a 2) zaopatřily si

co možná nejpodrobnější popis jednotlivých předmětů pojištěných o okolnosti je obmezujících, krátce *aby znaly povšechnou a zvláštní statistiku v oboru působení svého*. Víím, že jest mnoho ve službě pojišťování sešedivělých byrokratů, kteříž se otáží, „k čemu tu práci?“ Odpovídám: Aby přestaly býti smlouvy pojišťovací smlouvami odvážnými a pojišťování stavěním převrácených jehlanců. Sebe povrehnější rozhled v poškozování poučí nás, že podléhá jako vše na světě zákonům jistou pravidelností působícím. Každý ví, že život dětský a starčí mnohem více jest podroben smrti nežli věk od 30—40 lét. Tedy pravidelnost v největší měnlivosti. Nebo co jest vrtkavějšího nad život nejtűtlejšího űstroje přírody? A přece žasnouti jest nad pravidelností, kterouž hyne, pozorujeme-li ho v určitém množství. Tak umírá vedle űmrtního obrazce 17 anglických spolků ze 100.000 osob v 10 roku 676, v 15 671, v 20 680, v 25 698, v 30 727, v 35 767, v 40 815, v 50 1108, v 60 1698, v 70 2327, v 80 1866, v 90 427, v 99 1. Porovnávajíce listiny zemřelých rozličných oborů životního pojišťování vypočítali věk, kterýž určitému stáří ještě žítí jest, a nazvali ho *průměrnou letitostí*. Tak jest průměrná letitost 1letého 46, 10letého 47, 30letého 34, 60letého 10 atd. Pomocí statistiky a matematiky sestavovali *obrazce smrtelnosti*, nevyhnutelné základy rozumného pojišťování. Pokud obrazců statistických nebylo, byly smlouvy o životní pojišťování smlouvami odvážnými, jako jsou až posavad u mnohé pojišťovny proti škodám zkázou vzešlým. Nemají-li býti pouhými loteriemí, při nichž nehoda tahá výherné číslo (požár), třeba aby obchodily rovněž tak na základě povšechné statistiky jako pojišťovny životní. Však i statistika zvláštní nesmí býti zanedbána. Dělba práce společenské űčinkuje na jinak zaměstnaného jináče. Dle Dra. E. Herrmanna vypočítal de Neufville, lékař frankfurtský, průměrnou letitost 6867 osob mezi 1820 a 1852 zemřelých. Obnášela u kněží 65¹¹/₁₂ lét, űčitelů, zahradníků a řezníků 56⁵/₁₂, kupeců 56³/₄, jirchářů 56⁷/₁₂, rybářů a plaveců 55³/₄, právníků a kamealistů 54¹/₄, lékařů a ranhojičů I. třídy 52¹/₄, pekařů 51¹/₂, sládků 50¹/₂, tesařů 49¹/₆, zedníků 48²/₃, bednářů, malířů a lakýrníků 47¹/₂, ševců 47¹/₄, knihtiskařů 47, truhlářů 46¹/₃, zámečníků a kovářů 46¹/₄, krejčů 45¹/₃, kameníků a řezbářů 43⁵/₆, sazečů, slévačů písma a cínu 41³/₄ a kamen- a mědirytců 40⁵/₆. Tatáž bádání třeba činiti pro pojišťování na majetku. Nesmíme se tedy spokojit s roztríděním kraju

na 1. třídu, „kde málo hoří,“ na 2. „kde hodně hoří,“ na 3. „kde velmi mnoho hoří,“ nýbrž třeba zakládati seznamy dle věcných rozdílů, na př. slouží-li stavení rolnické, hornické neb jinaké průmyslové, neb je-li továrnické aneb obchodnické; je-li velko- neb malo-stalkářské; je-li městské neb vesnické atd. A ne dosti na tom. Jako životnímu pojistiteli znáti třeba tělo pojištěného, přestálé nemoce a neduhy jeho, a nejenom jeho, nýbrž i rodičů, bratří a sester, a jako mu sluší zřetel bráti, zdali pojištěný slouží v miru neb ve válce, zdali bydlí na zemi neb na moři atd.: tak třeba znáti stavení od základu do střechy i co do látky i co do polohy. Nabyvše statistické známosti předmětů pojištěných jak povšechné tak zvláštní, teprvé mohou pojišťovny cenu (pojistné) určit, za kterouž by nebezpečí zkázy jejich převzaly. Kdyby byly prostou pravdu tuto poznaly a dle ní jednaly, byly by mnohé dávno zašlé pojišťovny ještě na živu. Útrpně vzpomínáme si na anglickou Amicable 1706 založenou a osoby r. 45 nedosáhnoucí bez rozdílu stáří k stejnému pojistnému zavazovavši, a uvádíme zneuznávání zákonů smrtelnosti, taktéž za příčinu padání pokladen pohrobničních: a předce přehlížíme, že před očima našima mnohé pojišťovny naše lépe nejednají. Či nejsou u nás pojišťovny, pojišťující měkkou krytku za 1 zl. ze sta, tam kde 3 neb 4 stavení ze sta ročně popelem léhají? Či nejsou pojišťovny, kteréž hledí toliko k hojnosti a pranic k rozptýlenosti v místech nebezpečně výstavných? Ovšem jest hojnosť nutna ku zmenšení chyby vyplývající z toho, že obrazce statistické se skutečností na vlas se neshodují; však ne menší jest nebezpečí, hrozící z neproskoumání místní polohy, majícího za následek, že na jedné straně majitelům domů v hornaté krajině rozptýlených totéž pojistné platit jest jako v rovinách, a na druhé straně svévolným ohněm zakládáním majitelů nad cenu pojištěných požáry se množí. *Určení pojistného na základě statistických badání jest tudíž druhou zásadou správného proti zkáze pojišťování.* Vedle toho nechť pečou pojišťovny o to, aby se síly stačí poškozování potlačovaly a mu zabraňovaly. Čím více budou podporovat prostředky zkázu potlačující a zabraňovací a povznášeti se na stupeň, kde nahrazovati jest zkázu toliko nevyhnutelnou, tím více bude jim lze snižovati pojistné a s tím větším úspěchem bude jim možná působiti. K takovýmto prostředkům potlačovacím náleží odměny sborům hasičským k požáru nejdříve se dostavivším, odměny za úspěšné a obětavé hašení,

odměny za vynálezy výtečného nářadí hasícího atd. K prostředkům zabraňovacím dlužno počítati podpory k odstranění pro oheň nebezpečných stavení, k zavedení ohněvzdorných kryteb, k odkrytí paličů atd. Důležitost zásady této pochopila záhy společnost Mnichovská vyplativši již několik milionů k účelům podobným. Vedle zásady této dlužno pojišťovnám našim tím pilněji jednati, čím méně vyhlídky jest, že brzo v život vejdou v článku následujícím navržené:

§. 246 ^β) Pojišťovny předstižné.

Uskutečnění ústavů těchto, jichž úkol jméno již naznačuje, nelze brzo očekávati proto, poněvadž prostředky, kterýchž jim k účelu svému bude užívati, nikterak se nehodí do koše za doby naši převládajícího liberalismu romansko-germanského. Však nebojím se, že by nikdy nedošly uznání. Dojdou ho, *jakmile stárám zpukřelý rámeček svobody romanskogermanské nedovede se ubránit uskutečnění nejvyššího ideálu slechetných socialistů, totiž pojištění nejmenčiny jmění rodinného, národa vzdělaného důstojné, pojištění, kteréhož marně hledaly nesčíslné soustavy komunistické (§. 80—83) a socialistické (§§. 84—85), kteréž má nejlepší základy v starých rádech slovanských, kterémuž nejbliže jest obecní řízení ruské (§. 233), a jehož uskutečnění zdá se od prozřetelnosti býti ponecháno socialismu slovanskému. Vlastnictví soukromé nezrušit, nýbrž každému ho zjednat; společenství jmění nezavést a přece každému dostatečně jmění přidělit; rozmanitost stavů nezničit, a přece všem třídám společenským důstojné člověka postavení zjednat; bohatství v ruku jednotlivců nahromaděné nezmarit, nýbrž všecky občany bohatými učinit: toť základní myšlénkou společenských řádů slovanských, kterouž hledí uskutečnit pojištěním nejmenčiny jmění rodinného na věčné časy; pojištěním, kteréž co do podstaty své bylo by vreholem pojišťování předstižného. Zabraňme ohni, aby střechy naše nepálil; vichru, aby stromy nevyvracel; vlnám, aby koráby nerozkotaly; nemocem, aby před časem nepohrobovaly; ovládejme živly; dobývejme vítězství nad přírodou; obmezujme pojišťováním předstižným náhradně, že mu nezbude leč nahražovati ztráty nevyhnutelné: kdo bude pak pochybovati, že jsme neučinili pokrok na dráze vedoucí člověčenstvo ku blahobytu? Je-li ale ochrana, kterouž poskytuje hromosvod proti blesku, kompas proti úskalím, pára proti vichru a léky proti nemocem, pokrokem naproti náhradě, kterouž dávati jest po-*

jišfovnam za ztrátu požárem, ztroskotáním a smrtí již utrpenou: kdo by popíral, že pojištění předstížné, jistou uejmenčinu řádně nabytého jmění rodinám eo nezcizitelné vlastnictví zaručující, pokrokem není naproti náhradě, kterouž musí obec a stát poskytovat dítkám a vdovám za zničenou sílu oteů a manželů? Osvědčen-li svazek svěřenský eo vhodný prostředek k udržení zámožnosti, moci a slávy jednotlivých rodin: proč by neměl učiněn býti pokrok, aby každému volno bylo zavaditi jmění své pro sebe a potomstvo na věčné časy? „Však svěřenství jsou na úkor obecného blaha, jelikož veliké jmění v málo rukouch soustřeďujou?“ Odstraňme tedy vadu tuto a pojistujme rodinám jmění určité nejmenčiny! „To čelí ale proti svobodné soutěži: sotva vysvobozena půda z okovů středověkých a již máme poutati ji poznovu?“ Tak volá liberalista románskogermanský, hledící sofistickou do rozpaku přivesti socialistu slovanského. Však ten ponechává každému na vůli, zdali se rozhodne pro svobodu kupee či vlastníka; pro svobodu s vlastnictvím volně šantročiti, či pro svobodu založenou na bezpečnosti a pojištěnosti držby; pro svobodu boháčů stavěti pyramidy zlata na zpustošených rolích lidu, či pro svobodu člověka, unikajícího částečným obmezením soutěže okovům prolétářským; pro svobodu aristokracie peněz či pro svobodu středního stavu, kterýž by na základě pojištěného jmění rodinného brzy se stal vlastenským zemanstvem — věrnou šlechtou národní! Co se mne dotýče hlasuju pro svobodu druhé způsobu, třeba tím na sebe uvalím anathema školy manchesterské, a činím návrh, aby byl založen *státní ústav, kterýž by vyměňoval jmění určité nejmenčiny za neprodejně, nepropijčné, nedarovatelně, vůbec za nezcizitelné vlastnictví rodinné, ústav, kterýž by mohl býti nazýván národní pojišťovnou věčného jmění rodinného.* „Toť nevolnosť tržby, novověké nevolnictví, rozšiřování svěřenství, vyhrabávání výsad středověkých, záměry utopické.“ Tak a podobně uvítán bude návrh tento od liberálů. Na krásně že by nevázanost tržby provedením návrhu tohoto byla obmezena, nebylo by to podstatnou námitkou proti užitečnosti jeho, jelikož prospěch tržby neshoduje se vždy se zdarem blahobytu národního (§§. 201—209). Na krásně že založení pojišťovny jmění rodinného za následek míti bude zavazení části pozemků, přece bude pravý opak nevolnictví: nevolník byl ke hrudě připoután (glebae adscriptus), pojištěním rodinného jmění bude ale hruda ku člověku připoutána (gleba homini adscripta); tam podléhal duch nadvládě

hmoty, zde hmota nadvládě ducha; tam byla nevolnost, zde bude svoboda. Na krásně že pojišťování rodinného jmění má se zakládáním svěřenství společnou péčí o blaho rodinné, přece nemá nic společného s vadami svěřenskými, ani rozsáhlost jmění ani výlučnost, zabezpečujíc slušnou nejmenčinou zámožnost všech rodin a odchovávajíc národu blahobytný střední stav. Že pojišťování jmění rodinného bude výsadou, připouštím; však bude to výsada pilnosti, výrobnosti a úspory, nutíc občanstvo kráčet ku předu, aniž by mohlo zpět, pokud nedodělalo se nejmenčiny. Taková výsada dobře se shoduje se svobodou. Vždyť má býti její prostředkem. Záleží-li svoboda v bezpečnosti a posvátnosti vlastnictví (Fox), pak budou pojišťovny jmění rodinného, poněvadž vlastnictví upovšechnou, zároveň rozšiřovatelkyněmi svobody. Co se dotýče provedení, není se co báti nezdaru. Přítel můj, ctěný p. Čeněk Vávra mladší, rozluštil otázku, „kterak možná zaopatření chudší třídě zvláště dělnictvu bezplatné aneb velmi laciné byty, aniž by bylo třeba porušiti vlastnictví majitelů domů neb státu“, tak důmyslně že dotýčný návrh jeho výborným zdá mi se býti vodítkem, za kterýmž by pojišťovny jmění rodinného měly kráčet. Práví doslovně: „Nižádný pocestný nesmí podíl ani bytu ani potravý na korábu mu přidělený prodati, aniž smí mu býti zastaven neb jinak zeizen, poněvadž by tímž propadnul smrti hladem a nedostatkem přístřeší, slovem vyloučením z korábu. Ani tehda nesmí zbytek podílu prodati, kdyby na moři na smrtelnou postel sklesnuv s jistotou očekávati mohl, že podílu toho více nepotřebuje. Tento závazek mlčky vzal na sebe se zakoupením lístku. Toliko zlepšení podílu na bytu a potravě smí na jiného prodati u p. přejtím z II. do třídy III. Jako zákon tento nutně vyplynul z potřebnosti pocestného, měl by každý člověk pojištěn býti proti nebezpečí, že by se mu nejnutejší podíl bytu a potravý nedostával. Však kdo ho má před ním zachrániti? Pocestný zaplatil svůj podíl bytu a potravý před vstoupením na koráb; vzdal se práva s podíly těmito neobmezeně nakládati; jsou pro něho zavazeny. Závadou touto jest na jedné straně pojištěn, na druhé ale zavázán; však proti okovům těmto nebude nižádný rozumný člověk co namítati, poněvadž prospěch nad škodu předčí. Jak nutný jest zákon pojišťující všechněm pocestným podíl potravý a obydlí, byť záleželo toliko z visuté rohožky; tak nutno jest upravití poměry bytu a potravý lidu vůbec, kterážto úprava jest odznakem pokroku doby naší.

Obmeziv se prozatím na úpravu k bytům se vztahující, podal pak následující návrh: „Nechť jsou vydány akcie po 100 fr., kteréžby svědčily na osobu, od kteréž jsou nabyty, a kteréž držitel nesmí nikdy prodati, darovati, zastaviti aniž jemu někdo právo na ně vésti; byly by akcie svěřenské, nesměly by pro osobu obnášeti nikdy přes 500 kusů neboli úhrn 50000 fr., a směly by býti toliko zůstaveny v dědictví neb umořeny. Akcie tyto nazývám, poněvadž jsou určeny za nezcizitelné jmění rodin, akcie rodinné. Nechť jsou správně zapsány; k vybírání peněz a vydávání akcií spořitelny ustanoveny, kteréžby vkladateli akcií teprvé tehda vydaly, až by vklad úhrn 100 fr. dosáhl. Za peníze vkládané budtež stavěny byty dělnické se zvláštním ohledem na rodiny s četnými dítkami obdařené. Těmto akciím bytu neboli rodin nechť pojistí stát, jako činí při železnicích 5 ze sta dividendy s tím rozdílem, aby připadnul výtěžek 5 ze sta převyšující fondu záložnímu. Po 5 neb 10 letech splacen buď z fondu tohoto od státu přisazený úhrn s úroky. Kdyby pak ještě něco zbylo, uloženo bude pro budoucí léta, aby nebylo třeba stát více obtěžovati. Když bude během času dostatečná záloha nahromaděna, bude celé podílné akcionářům každoročně vypláceno. Aby to dříve možná bylo, nechť uložena jest povinnost dědicům akcie, aby zaplatili k záložnímu fondu poměrné zápisné. Jiný příjem bude míti fond tento z akcií umořených. Nemá-li držitel akcie ani vlastních dítek ani přisvojenů, může akcie u ředitelství společnosti dáti umořit, t. j. držiteli bude vyplaceno poměrné vyšší podílné a po smrti jeho připadne akcie společnosti, jako se děje s umořovacími kapitály společnosti doživotní důchod pojišťujících. Odkázány mohou býti, členy rodiny vyjímajíc, dobročinným a vědeckým ústavům Aby ale jmění takto pojištěné jměním bylo právně nabytým, třeba aby akcie před zavazením prodělala jedno- neb dvouroční zkoušku asi této způsobu Každou akcií třeba řádně zapsati, a sice dlužno, aby obsahoval zápis jak jméno prvního držitele tak i všech následujících. Po přihlášení ohlášen bude zápis na ředitelství a úřadech vedlejších a všemožně rozhlášen. Během prvního neb i druhého roku volno budiž věřitelům a jinak oprávněným námitky činiti, a pokud právo k úhrnu akciovému prokázati mohou, ho dobývat. Po této lhůtě budiž úhrn pro každého druhého nedotknutelným Přehledneme-li celý návrh, shledáme, že tu jde o to: 1. aby nahromaděny byly veliké úhrny a na věčné časy v byty proměněny;

2. aby zavedena byla úprava kapitálu, ano by pod veřejným ověřením nabyté jmění nesmělo ani v ohledu státo- ani jedinečného hospodářském byti promrháno; a 3. aby bylo upravováno zrušení činže, jelikož děděním a dědickým dělením akcie rodinné a podílné jejich rozdělovány a rozšiřovány budou tak, že časem veškerí občané takými akciemi budou poděleni. Ačkoli zpočátku třeba bude zařizovati jenom byty dělnické a sice pro rodiny, budou, jak mile nejnutnějším potřebám bude zadost učiněno, a pokud to pro záložní fond bude prospěšno, též lepší byty zakupovány a zavazovány. Pak nebude za byt něčeho více platit vyjma zlepšení jeho Není třeba, aby měl člověk svůj vlastní byt; postačí aby měl směnidlo, pojišťující mu byt jako vojínu lístek příbyteční. Nechť stojí činže sebe výše, bude to akcionáři poměrné podílné beroucimu, lhostejno. Každému akcionáři jest volno buď se do společenského bytu odstěhovať, buď cenu výměnnou (relutum), kterouž právě jest roční podílné, dáti si vyplatit.

Aby se předešlo svárům, kteréž by vzhledem k užívání určitého bytu mezi akcionáři mohli vzniknouti, nechť jest vypsána každoročně neb každý druhý neb třetí rok na tyto byty dražba, kteréž smí súčasť se toliko akcionáři. Dražbou zadán bude jeden byt po druhém největšímu podavku. Podnájemné nebudiž dovoleno. Každou zakoupenou akcií vzdá se akcionář pro sebe a rodinu svou na věčné časy práva, vládnouti zákupními penězi co kapitálem; však jest pojištěn že nižadný osud nemůže zbavit ani jeho ani dědice práva úhrnu toho užívání, že úhrn ten nabýváním nových akcií může růsti, nikdy ale ubývati. Tak bude člen rodiny se členem, pokolení s pokolením spojeno, poskytujíc každé hřivnu svou k dílu rodinnému, majícímu za úkol uspokojení nutné potřeby bytu.

Tak bude možná zlepšit postavení dělníků, a osvobodit je aspoň z části z úplné závislosti. Podílné akcionářů bude rodinám na přilepšenou, obnášejíc nejméně tolik, „aby výlohu za nejnutnější obydlí uhradilo, aneb což totéž jest, aby od činže osvobodilo.“ Spojme návrh ten s vynálezem (viz §. 179) tlačanky; a hned nám napadne, zdali by nebylo možná vynalézti prostředek k pojištění potravy a obdobně pak též k pojištění ostatních potřeb lidských. Vynálezce sám doufá, že bude možná vynálezu užití k odstranění drahoty. Bylo by zajímavo, aby socialismus slovanský pojednou vystoupil s provedným návrhem potravního spolku světového. Národní sobectví nebylo nikdy etností slovanskou: proč by neměl

byti socialismus slovanský nejvhodnějším prostředkem mezi hospodářstvím vlastenským a vesměrným (kosmopolitickým)? Návrh ctěného přítele mého jistě jest hoděn pilné úvahy hospodářů politických nejenom proto, že nedotýkaje se ani vlastnictví soukromého ani práva dědického k částečnému aspoň zrušení závislosti dělnické čelí, nýbrž hlavně, že vodítkem jest k vreholi pojišťování předstižného: k nadzminěné národní pojišťovně věčného jmění rodinného. Ukážu hned proč a kterak. Známo, kterak záhubných následků jest neobmezené dělení pozemků. Namítáno ovšem, že naproti snaze dělení působí snaha scelování. Však ze zkušenosti nelze dokázat, že obě snahy jsou v rovnováze. Naopak lze z domyslu soudit, že snaha po dělení mocnější jest nežli snaha po scelování. Nebo státi se vlastníkem jest nejdůslednější a nejpřednější přání vyplývající z přirozeného pudu sebezachování. Tatáž důslednost a přednost neplatí ale nikterak o přání, jmění již nabyté rozmnožit; a naopak nutí naproti tomuto přání člověka hejno vášní jmění nabyté zužívatí a zneužívatí. Taktéž ze zkušenosti známo, že tíže jest jmění nabyté udržeti nežli postrádaného nabyti. Proto lze si snadno vysvětlit, že neobmezené právo pozemků rozdělování konečně všude za následek mívá neblahé půdy rozdrobování. Když toto jistou mezi překročilo, marné jest snažení, nahradit rolnictvím důsažným výhody rozsazného. Nastoupí neuprositelná otázka nedostatečného hnojiva. Po zdích možná vinouti révu a na střechách pěstovati broskev a merunku; však nelze tam pásti kozy a krávy. Dobytek potřebuje pastvu. Bez pastvy není dobytka, bez dobytka hnojiva a nedostatkem hnojiva hyne rolnictví. V obcích našich žije na 100 rodin, kterýmž nevynáší hospodářství ani 2 ze sta. Prací rukou svých ani nepočítají. Kdyby každých 100 rodin polní svá hospodářství prodaly jednomu vlastníku, započne hned nové hospodářství. Co bylo dříve samé pole, rozdělí hned na pastvu a roli, nahradí ruce lidské železnými rameny strojů, jichž plíce pracujou parou, a obstará hospodářství, zaměstnávající před tím 100 rodin, vlastní čeládkou a několika stroji. Rodiny statky své zaprodavši umístí peníze stržené v podniknutích průmyslných, kdež na místě 2 těží 5 a více ze sta. Jedinou námitku, kterouž možná proti tomu učiní, že nadzminěné rodiny statky své zaprodavši zbaveny jsou tímtež všech výhod vlastnictví soukromého, jako nezávislosti a bezpečnosti, odstraní navždy národní pojišťovna věčného jmění rodinného. Nadzminěné rodiny smějí peníze stržené

za akcie její a vlastnictví jejich bude líp pojištěno nežli dříve. *Tak bude národní pojišťovna věčného jmění rodinného výtečnou vůdkyní k rozmnožování počtu vlastníků a omezení počtu vlastenství.* Soudím, že z jediného toho úkolu národní pojišťovny věčného jmění rodinného důležitost návrhu k založení její do očí bije, a že z jediného tohoto důvodu laskavý čtenář zajisté se mnou soublasí, pravím-li, že návrh ten hoden jest pilné úvahy jak teoretiků tak i praktiků, kdybychom i nehleděli ke konečnému se socialismem slovenským ve shodě jsoucimu účelu jeho, povznésti veškerý lid ku svobodě a učiniti národ aristokratickým v nejšlechternějším slova smyslu, dokořen naproti socialistům romanskogermanským, o nichž vlastní krajané (Robert Cyprien) pověděli, že hledí květ národa vtáhnouti do bláta rovnosti proletářské.

β) O p r a v a p o l i t i c k á .

§. 247. O sjednocení politickém nezámožných vůbec.

Nabývajíce kapitálu a úvěru tovaryšstvím podnikatelským a podnikatelstvím ztovaryšeným, a zabezpečující si jmění nabyté zakládáním pojišťoven jak proti zkáze tak proti zcizení, zkrátka zavádějí opravy společenské spolčováním k účelům hospodářským, třeba aby třída nezámožná stejný zřetel měla k druhé ne méně důležité cestě, kterouž kráčí rozumná oprava společenská, totiž: k opravě politické. Co důvod uvádím prostou pravdu, že *bohatost* (§. 135) *závisí na moci politické.* Čím větší jest *moc politická některé třídy občanské,* tím více váží platnost její hospodářská. Máli v rukou svých žezlo vlády rolnictvo, vši silou bude zabraňovati přívoz a podporovati vývoz surovin; má-li je v rukou tržebnictvo, bude se řídit touže odvěkou svou politikou (§. 203): obě jednájí ale na úkor veškeré třídy nezámožné, kteréž jest dovoz surovin a zpracování jich průmyslem domácím otázkou života a smrti (§. 226). Velkému kapitálu záleží na rozmnožování státních půjček, na omezení svobody bankérství (§. 237), na zavádění neobmezené soutěže (§§. 217, 218): vše to hubí ale třídu nezámožnou. Proto pohlíží nezámožná s hrůzou na třídu zámožnou, ana zasedá v obchodních komorách, v komisích výskumných (enquetních) a na sněmech zemských, aby ve vlastní při soudie zákony dávala podporující vývoz a zabraňující přívoz surovin a zavádějící nevolnost bankérství a neobmezenost soutěže. Veškeré úspěchy cestou

hospodářskou nabyté ztratiti může třída nezámožná přes noc jedinou smlouvou od vlády ve prospěch tržebnictva uzavřenou! A takovým nebezpečím měla by na dále ohrožována býti práce za doby, kde zastoupení všech důležitostí občanských všeobecným stalo se heslem? Či není stav tento čím dále tím nespravedlivější, ano jest dokázáno, že roste pokrokem hospodářským platnost práce nad platnost kapitálu (§. 230)? Nikoliv. Zde třeba opravy a oprava společenská nesmí obmezit se na cestu hospodářskou, nýbrž vidouc, že *moc politická jest pomoc k zámožnosti*, vydati se mužně též na cestu politikou: býti opravou politickohospodářskou.

Byl čas kde vynikalo toliko pozemečné. Tehda rozhodovaly feudální řády. Pozemečné pozbývalo důležitosti a lesk řádů feudálních bledl tím více, čím více vyvijelo se kapitálné a rostla aristokracie peněžná. Nadarmo brání se dohrávající již feudalismus a mlkující s ním spanštilá buržoasie (bourgeoisie) pozvati k sobě práci. Ta jest nejposlednějším činitelem na kolbiště politické vstupujícím, aby s oběma moenými a vycvičenými soky zápasila o rovné právo všem: o spravedlivost obchodní. První krok, kterýž práci k účelu tomu jest učinit, jest *sjednocení*. Bez *jednot politických* nelze nezámožným na opravu politikou ani pomyslit, jako bez spolků hospodářských na opravu hospodářskou (§. 237). *Heslem nezámožných nechť tedy jest: „zakládejme jednoty politické.“* (Rozumí se na půdě zákonné.) Ovšem bude proti nim brojit veliký kapitál a vybízeti stát k zakročení, vyobrazuje nebezpečí, kterýmž spolky druhu toho veřejnou bezpečnost ohrožujou. Však pokud jim nepůjde o to, aby si stát podrobily, prostředkem účelů svých učinily, skutečnosti a dějinnému vývoji jejímu odporující záměry uskutečňovaly, slovem aby rozkolnictví zaváděly; nižádný rozumný státník nebude obmezovat tvoření jednot politických. Nebo bez tvoření stran není ruchu národního; a veřejný život jeví se toliko zápasem stran. Čím více stran, tím více hlásí se v životu občanském o slovo důležitosti; a ze způsobu tvoření stran v státu lze souditi na stupeň jeho dokonalosti.

O sjednocení politickém nezámožných zvláště.

§. 248. α¹) Jednoty k získání veřejného mínění.

Nejnižší stupeň obrany jest projevení a důkaz utrpeného bezpráví. To budiž též prvním krokem jednot politických. Ne-

popíratelnými ději statistickými bude jim prokazovat, kdekoli by třída nezáměrná skrácována byla přechmaty zámožné. Před tváří celého národa bude jim mluvit, kdekoliv by hromaděny byly miliony jmění bez ohledu na hynoucí tisíce životů lidských. Tak zavzněl až k nám výkřik bolesti časopisectva anglického nad hrůzami bělidel, v nichž pracováno 12 až 20 hodin denně v horku tak nesnesitelném, že dělníkům naskákaly puchýře, a že pro strašnou smrtelnost lidí v nich zaměstnaných nazvány jsou: „ústavy na chřadnutí.“ Třeba aby opovržení vzbudily nejenom mezi svými, nýbrž i v celém národu proti kramářům, kteříž by zásadu: „lacino kupuj a draho prodávej“, nad právo a spravedlnost stavíce práci dělníka co možná lacino kupující, výrobek vlastní práce nelidsky mu zdražovali. Třeba aby ustavičným tlakem veřejného mínění vyvodili potřebné teplo, kterýmžby roztála konečně kůra ledová srdce, dopustivšího ruce takto psáti: „Práce jest zbožím, a když lidé v manželství přirozenému hoví pudu, vychovávajíce děti pro přeplněný a vykořistěný obchod, třeba též aby sami následky snášeli; stavíme-li se mezi omyl a následky jeho, stavíme-li se mezi zlo a napravení, a zdržujeme-li trest tento, zvěčňujeme hřích.“ Tak psal dle Careyho anglický časopis r. 1849. Takové kalné výlevy mravní hniloby odsouditi třeba kletbou veřejného mínění. Získati je třeba proti uplacenému časopisectvu, zastávajícímu obchody, kteréž odcizují děti škole, ženy hospodářství rodinnému, a činí z květučích postav dělníků zhubené, vymořené a vysušené kostlivce. Získáno-li veřejné mínění, jest vítězství blízko. Byť bezprávi vši síle fysické odolalo, rozdraceno bude mravní mocí veřejného mínění. Jako oheň před vodou, den před nocí, pohanství před křesťanstvím, tak prehati bude lež, šalba a bezprávi před svobodou tisku a třásti se „za rachotu hromu nebeského, jenž bije hlasem sjednoceného lidu“ („the thunder of Haeven are sometimes heard to roll in the voice of a united people“. — Lord Brougham „for Reform Bill“ 14. dubna 1831). Kdo vypočte všechny úspěchy, kterýchž domohl se již lid tím, že se mu povedlo získati pro sebe veřejné mínění! Slyšme zmíněného Lorda Broughama, dokazujícího parlamentu (13. dubna 1832), kterak vítězství veřejného mínění vzhledem k opravě ústavy krok za krokem dráhu si klestilo. Probuzeno bojem obcí amerických za samostatnost a svobodu a dostavši novou posilu revolucí francouzskou, rozšířeno jest v okresech, kdež nikdy o něm nebylo slechu, a stalo se uzavřeným mírem silnějším a hlubším,

beroucí spornou otázku na přetřes vždy stáleji, jednomyslněji a pravidelněji, až se jí nyní zabývá celá říše: proto prosí lordy, aby neopomenuli pohody, získat ztracenou lásku lidu, k čemuž radí nejenom moudrost, chytrost a zdravý cit, noprž i nutný ohled na mír a bezpečnost království a na důležitosti všech tříd národa. *Jsou-li nějaké obavy, zajisté není se strachovat pro bezpečnost jak všech řádů domácích tak veškerých ústavů zla horšího nad rostoucí odcizování veřejného mínění od sněmu zmského.* Nadarmo vzpíral se vévoda Wellington s velikou částí lordů; veřejné mínění zvítězilo a šetřeno jest od státníků anglických. Nepokojům, bouřím a povstání byli by suad odolali; nátlaku veřejného mínění se neubránili. Proto jest veřejné mínění mocí, vážící nad četný voj a dobrou zbraň. *Proto třeba, aby dělnictvo a nezámocní vůbec usjednotivše se v jednotách politických všemi prostředky zákonnými pro svou věc získati hleděli veřejné mínění, k čemuž neposledním jest prostředkem jednomyslné hájení svobodného rozvoje a podporování základních sloupů jeho: svobody tisku a práva shromažďovacího.*

§. 249. Jednoty k rozšiřování práv politických.

Nahore ukázal jsem k neblahým následkům, kteréž má pro třídu nezámocnou nedostatek účastenství v zákonodárství. Zákon jest jak známo plodem právního vědomí a skutečné moci. Je-li lhostejno v prvním ohledu, mnoho-li občanů státních na zákonodárství podílu bere; není tak z druhého. Nebo počtem hlav nezíská zákonodárství. Milion hlupců méně rozumí, nežli jeden mudr. Jinak jest ale s moci. Čím lépe jest moc v státu rozdělena, tím to s ním lépe stojí. Moc vychází z politické vůle. Ta jest v národu dvoji. Jedna pochází z přesvědčení, že pokrok lidský vyžaduje jednotu státní; druhá, že jednotu státní nesmí zrušit jedinečnost. První zastupuje vláda, snažící se jednotu státní utužit; druhou lid, bránící se, aby tužení ono nebylo na útraty svobody jeho. Vedlé toho jest politická vůle dvojího proudu: od vlády k lidu a z lidu ku vládě. A jelikož vůle nebyla by vůlí, kdyby nechtěla prostředků k provedení, vynasnažujou se oba proudy prorazit. Tak pochází z vůle moc, kteráž jest téhož směru jako vůle. Pokud oba proudy nepočaly lučebni svou činností, není státu, a pokud není státu, není ovoce života jeho: *práva.* Je-li stát vůbec, třeba aby bylo též právo plodem dvou proudů politických. Proto mylný jest náhled,

že právo vzniknouti může pouhým působením vlády, jakož i ten že utvořeno býti může pouhým působením lidu. *Právem jest toliko to, co za právo uznala vláda i lid, slovem celý národ.* Právo uznává národ zákonem. Vzniká tedy otázka: „*kterak se má lid zákonodárství účastniti?*“ Prý všeobecným volebním právem. Mají tedy voliti též ženy? Prý ano. Pak třeba býti ale důsledným a dáti právo též dětem, blbcům a bláznům! To prý nikoliv. Proto jest právo volební předností mužů rozumných. Však jakým právem má býti obmezeno vedlé pohlaví a rozumu též na *jmění*? Což vědy a umění méně váží nežli kníry, šediny a tovary? Neostýchají se zastavatelé censu dáti vzdělaného dělníka zastupovat surovým podnikatelem? Či jest zastoupení to méně neshodným, nežli bylo otroka amerického pánem? *Proto jest právo volební dělnictva po rozumu nepopíratelno.* Však je-li chud, dá prý se podplatit. Nepopírám; proto zaveďte tajné hlasování (ballotage). Však je-li nevzdělán a co takový snadným nástrojem zpátečnictví? Proto budiž zásadou: *volební právo všem, kdož povinností s ním spojeným způsobí jsou dostáti.* Že provedení zde onde s většími neb menšími potkává se obtížemi, jest jisto. Však poněvadž z toho co *jest*, nelze správně soudit na to, co *býti má*, nelze tím zvrátit zásadu po rozumu správně odvozenou. Než přihledněmež, *kterak to vyhlíží v theorii a praxi?* Škola manchesterská vyloučivši nemajetné ze zastoupení politického, mudruje asi taktó: Zákon svobodné těžby, kterémuž celá společnost doby naší podléhá, jest jednotlivcům zákonem nejjasnější svobody a samostatnosti; jelikož nejenom svobodni jsou (?) vyvolit si povolání, nýbrž jim i vybízení jsou, aby volili povolání s jedinečností svou se shodující. Nebo za to co rádi konáme, poněvadž největší bývá hodnoty, nejvíce těžíme. Nechť podnikáme ale cokolivěk, třeba k tomu *jmění*. Je-li ale *jmění* podmínkou těžby, jest tímtež podmínkou postavení společenského. Majetný ovládá nemajetného. Nemajetný jest protivou majetného. Protiva ta měla by za následek zápas o *jmění*; zápasem tím rušena by byla těžba; zrušením těžby pohroben by byl spočívající na ní řád společenský: proto jest zapotřebí, aby protiva byla odstraněna, což nelze jinak než pevnou a samostatnou státní mocí. Aby ale proud státní moci neuchvátil veškerou svobodu jedinečnou, třeba aby byla státní vůle v skutku sjednocenou vůlí lidu; aby jednotlivci podrobili vůli svou vůli obecné; aby byli svobodni; nebo což totéž jest, aby měli ústavu čili ústroj, kterýmž jednotlivé vůle pod-

robovaly by se vůli obecné. Nemá-li býti ústava lžiústavou, třeba tedy :

1. aby chránila pevnost a samostatnost státní moci, čemuž hledí vyhovět ustanovením o nedotknutelnosti a bezodpovědnosti hlavy státu ;

2. aby chránila jedinečnost proti přechmatům vlády, ustanovuje zodpovědnost ministerstva před zastupitelstvem lidu.

Třeba bychom až potud se školou souhlasili, nelze více, jak mile se rozmudruje o sestavení zastupitelstva lidu. Každý nepředpojatý uzná na první pohled, že když ustanovenou, pevnou a samostatnou mocí státní hráz položena bezvládnímu zápasu o jmění mezi majetnými a nemajetnými, síň zastupitelstva lidu státi se musí zákonním jich kolbištěm. Či by kdo bláhově soudil, že pevnou a samostatnou mocí státní přirozený zápas práce s kapitálem bude udušen? Proto jest každý nepředpojatý nemálo překvapen, když čte, kterak proslulí státníci němečtí jako na př. L. Stein tvrdí, že tam smí zasedat toliko kapitalista. Slyšme : „Jenom svobodná těžba může býti podmínkou účastenství zastupitelstva lidu, poněvadž (!) tam *skutečně* vládne. Každá těžba má ale 2 činitele : práci a kapitál. Jenom ten jest svobodným těžitelem, kdo vládne *oběma*. Proto mohou v zastupitelstvu lidu toliko ti zasedati, kdož ve jmění svém práci i kapitál *sjednoují*. To jest zcela nutnou důsledností (!) zásady, na kteréž spočívá společnost národohospodářská. Jestli teprvé práce i (!) kapitál v společnosti této platnost zjedná a jestli (?) tato společnost zastupitelstvo tvoří, třeba aby *obojí dohromady* (?) k účastnění oprávněvalo. Úplnou rovnoprávnost práva veřejného nelze tudíž přiřknouti leč *kapitálem vládnoucím* pracovníku O jsoucnosti kapitálu svědčí *daň* proto se stal *census* podmínkou účastnění v zastupitelstvu lidu, („Der Begriff der Gesellschaft“. Prof. L. Stein, 1853. Str. 308—316.) Spisovatel dokazuje, že jenom kapitálem vládnoucí práce *má* býti v zastupitelstvu lidu a odůvodňuje to tím, že zastupitelstvo lidu *skutečně složeno jest* z pracovníctva kapitálem vládnoucího. Dále má býti v zastupitelstvu tom dle něho zastoupená *svobodná těžba*. Těžba jest dle náhledu mého svobodna, když ani práce není podrobena kapitálu, aniž kapitál práci nýbrž když jsou v rovnováze, a má proto míti volební právo nejenom kapitalista nýbrž i nemajetný pracovník ; však vedlé L. Steina má svobodnou těžbu zastupovati toliko pracovník kapitálem vládnoucí,

aneb jinými slovy census má zabeďnit vstup do síně sněmovní několika milionům řádných občanů.

Nerad se zabývám výrobky nejasného myšlení, aniž činím to zde proto, že bych hledal zásluhy v hádce s filosofem: jedná se mi ale o to, aby se mi nevykládalo za politiku citlivosti, že hájím politické zastoupení nezámožných. Proto třeba odkryt falešnou hru odpůrců. Máli tedy v obchodu panovati spravedlnost, třeba aby byly politicky zastoupeny veškeré důležitosti občanské, tedy i nezámožných vůbec a dělnické zvláště. K tomu národové rychle pokračujou a bohdá také dospějou. Což se tomu málo bránili angličtí peerové? Když se r. 1815 objevily první počátky chartismu t. j. ruchu strany demokratické, zasazující se o rozšíření politických práv na všechny třídy lidu a navrhuující k tomu účelu novou ústavu (charter), kteráž měla býti založena na zrušení censu, všeobecném hlasování (manhood suffrage) atd., pomohla si vláda zrušením habeas corpus acty. Dne 29. ledna 1817 pravil lord Brougham na petici „for Reform of House of Commons“: „Chápu se nejbližší příležitosti, abych rozhodně zamítnul zásadu všeobecného práva volebního, poněvadž jest to mým úplným přesvědčením, že bude-li žádosti této vyhověno, bude to zrušením parlamentu na místě opravy a zvrácením ústavy místo zlepšení; poněvadž to přispěje k otřesení všeobecné bezpečnosti vlastnictví.“ („Opinions of Lord Brougham“ London 1837). Cartwrightem podána parlamentu petice čítající přes 1½ milionů podpisů. William Cobbett bojoval pérem za opravu ústavy a rozšíření práva volebního zvláště. R. 1822 rozšířen chartismus tak, že se stal blahozvěstí celé třídy nezámožné. Dne 13. dubna 1832 řečnil opět L. Brougham a tu uslyšel parlament náhledy podstatně změněné. „Hledím-li na stupeň, kteréhož vzdělanost bezpochyby v několika létech dostoupí, spoléhám s vnitřní, radostnou, denně rostoucí, ano dodávám, nejvyšší důvěrou v zdravý rozum, moudrou, pevnou, správnou a mírnou vůli a přání většiny lidu. Rozumí se, že právo volební nebude naskrze neobmezeno; zapotřebí jest obmezení k zamezení zla spojeného s příliš četnými tábory lidu. *Odpadnou-li žaloby lidu na zkracování v zjevném právu osobním, získá parlament lásku lidu, jejíž posavadní postrádání jest zlem největším.*“ L. Brougham musel takto mluvit. Nebo jítření nabylo rázným vystupováním „Jednoty národní pracovnictva (National union of the working classes)“ takového rozměru, že páni lordové museli se dáti. Zastoupení naskrze feudálnímu bylo ustou-

piš před nátlakem tříd středních, dostavších se nyní poprvé k zákonodárství a správě. Aristokracie a gentry podržela ale převahu velikou. Ze 658 míst propůjčeno nově vzniklým městům a malostatkářům toliko 141. Ačkoli úspěch ten zdál se býti vrcholem vítězství, že oprava provedená „final (konečnou)“ nazvána, přece nespokojila lid leč na chvíli. Bylo v ní zapomenuto veškeré dělnictvo. Pět milionů politických práv postrádajících dělníků stálo naproti 900.000 voličům třídy nejvyšší a střední.

Nesouměrnost ta stala se den ke dni křiklavější působením Chartistů. Národní jednota pracovníctva podala 1839 petici. Byla zavržena. Když nastalo jitření a vláda k přísným sáhla prostředkům, vypuklo povstání, kteréž nezdařeno. R. 1841 předložena opět petice s miliony podpisů zase bez úspěchu. R. 1843 spojili se Chartisti s přívrženci svobodné tržby, kteréžto spojení za následek mělo „spolek opravní,“ obsahující nejenom dělnictvo ale i střední třídu. Otázka opravy vystupovala vždy hlučněji zvláště r. 1851, 1858 a 1866. Nemohouc nátlaku veřejného odolati rozhodlo se ministerstvo toriestické samo k prvnímu kroku. D'Israeli podal dva návrhy: první 25. února a druhý 4. března 1867, aniž by byl kterou stranu uspokojil. Teprve třetí návrh přijat po tuhém boji a mnohých změnách dne 15. července od dolejší a 6. srpna od hořejší sněmovny, a obdržel dne 15. srpna královskou sankci. Tímto zákonem zrušen census a zavedeno tak zvané household suffrage, t. j. ustanoveno, že má právo volební každý, kdož má již nejméně rok statek, dům neb část domu v nájmu a zaplatil připadající na sebe taxy. Jak viděti v Anglii chartismus ještě nezvítězil: zvítězil jinde? Jak to vyhlíží se zastoupením politickým u nás? V únorovce zastoupeny byly všechny důležitosti, jenom ne dělnické. Na sněm posílání velkostatkáři, držitelé statků lenních a svěřenských, důvěrníci měst a míst průmyslových, komor obchodnických a živnostnických: kdo tam ale zastupuje dělníky? Poslancové naši sotva dodělají se toho, co jim na srdce kladou voličové *jejich*; mají zanedbávati je starajíce se o důležitosti *cizí*? Hlasováno o nejdůležitějších zákonech týkajících se co nejužěji záležitosti dělnických, jako o dělitelnosti pozemků, zakládání cest, železnic, škol, tržnic, záložen atd.: kdo byl povolán, aby hájil prospěch práce *naproti* kapitálu? Proto jest nejdůležitější úlohou budoucích našich politických jednot dělnických a nezáměrných vůbec,

aby zákonným způsobem domáhali se hlasu v zastupitelstvu národním za heslem „nic o nás bez nás“!

Dodělavši se konečně účastenství v zákonodárství, třeba aby třída nezámožná zvláště ale dělnictvo vši silou k tomu pracovali, aby cestou zákonní uznáno bylo:

§. 250. Právo k stávkám.

Jak mile vydobyla si účastenství v zákonodárství, bude za jisté nejpřednější snahou třídy nezámožné, aby zákonem uznáno bylo nejpřirozenější právo dělníka, že není vázán k dílu leč svobodnou smlouvou. Bez práva toho byl by dělník podnikateli dán na milost a nemilost. Rovnoprávnost byla by co nejkřiklavěji porušena. Dělnictvo nesmělo by užívati obrany, kteréž de facto užívají podnikatelé. Závěra (lock-out) čili zaražení na čas veškerých obchodů celého odvětví průmyslného a uzavření dotýčných továren a závodů bývá zbraní podnikatelů, kterouž snaží se přiměti dělnictvo, aby svolilo ku snížení mzdy. Kdyby i závěry zákonem byly zakázány: kdo proti nim ubrání dělnictvo? „Chcete, abychom se škodou vyráběli?“ volají podnikatelé, k ochraně přirozeného práva svého spravedlnosti se dovolávajíce. Proti tomuto non possumus (nemůžem) marné by bylo odvolávání k zákonu! Běda ale kdyby naproti tomu učinili dělníci stávkou (strike, grève) čili umluvili se vespolek, že podnikatelům pod jistými podmínkami dělati nebudou! Trest jich neujde. Zdali právem čili nic, jest jinde jinak posuzováno. Co se mne dotýče, ohražuju se, že bych dělníky naše k stávkám chtěl vybízeti. Těm třeba prodělati napřed důkladně školu v užívání svémoci cestou hospodářskou, a pak teprvé zákonným způsobem domáhat se opravy politické. Kdož by jim radil naopak, jednal by jako ten, kdož radil plaveckému, aby nepřipraveného učně bez pásu pustil do hloubky. Vyslovuju-li se pro ten neb onen náhled, zastávám zásady vědecké, nemaje na zřeteli poměry konkrétní (§. 3). S toho stanoviska třeba hájiti právo k stávkám a souhlasiti se zákonodárstvím anglickým, kteréž dělnictvu právo to roku 1825 přičklo pod podmínkou, aby tím nebyl ani veřejný pokoj ani obchod porušen. Prohlašuje zákon ten, zajisté nebyl si zákonodárce nevědom, že stávka není hračkou. Věděl, že hospodářství společenské na dvou pilířích spočívá, na práci a kapitálu; a že podvrácen-li pilíř práce, sřítit se musí celá stavba; však věděl

taktéž, že dělnictvo pádem tím rovněž jest ohroženo, a že jenom v nejhorším případě sáhne ku zbrani, hrozící nejenom podnikatelství, ale i sobě samému. Pravda, že mívají stávky za následek veliké ztráty na jmění. Jest to viděti nejlépe ze stávky kovkopů skotských r. 1856. Na mzdě ztraceno od 40000 dělníků po 6 neděl práce se zdrževších 5 milionů zlatých. Škoda, kterouž zaražením obehodu uhelního a železnického podnikatelé utrpěli, byla mnoho-kráté větší. Však kdyby byly ztráty tyto sebe vyšší, což to jest proti ztrátě, kterouž trpí na těle a na duchu národ nelidským zaměstnáním celé třídy společenské? Zdali pak vypočítal národ belgický, mnoholi rok co rok ztrácí ukrutnou prací v dolech uhelných, kde dělníkům 15 až 18 hodin denně hltati jest vzduch ne-zdravými plyny otrávený a pracovati v leže, na kolenou aneb skrčeně!

Dokázáno bylo sice, že rozvojem obehodu přibývá podíl práce na zisku (§. 230); však až posavad daleci jsme žádoucího rozdělení jmění a kýženého souhlasu mezi důležitostmi zámožných a nezámých. Statistika dokazuje číslly neomylnými, že hospodářství společenské hromadí na jedné straně miliardy dávající vzniku aristokracii peněžné, a na druhé straně množí den co den řady proletářstva. *Proto třeba, aby zákonodárství k tomu zřetel berouc neodnímalo pracovníctvu nejpřirozenější a nejvydatnější zbraň proti přechmatům podnikatelstva: právo k stávkám.* Pracovníctvo bude zajisté dvousečným mečem tímto opatrně zacházeť a podnikatelstvo přechmatů se varovati. Zajisté není doba daleka, kde zeměkoule poseta bude jednotami politickými pracovníctva vydobývšimi si cestou zákonní právo k stávkám a cestou sbratření vzájemnou pomoc k jich provádění.

§. 251. Politická ochrana práce vůbec.

Rozumí se, že jak mile právo k stávkám zákonem jest uznáno, nemůže býti více řeči o právu k práci t. j. o právu, kteréž by zavazovalo ostatní třídy národa, aby dávaly pracovníctvu dílo, když by ho neměly zapotřebí. Nebo rovnoprávnost žádá, aby, když nemá práva práci žádati, podnikatel též povinnosti byl zbaven dílo dávatí. Proto popírají nedůsledně právo k práci odporové stávek, dělajíce pravidlem výminku ze starého přísloví „co jednomu právem, druhému jest slušností.“ Naproti tomu zavrhují je důsledně zastavatelé stávek. Všim právem považou

je za právo k almužně. Nebo má-li zámožný platit nezámožnému za to, že jámy kopá a je opět zasypá, nebo že kamení zbytečně z místa na místo vozí, aneb jinou práci koná, z níž nemá prážádný prospěch: zajisté jest to toliko almužna, kterouž onomu nezámožnému udílí. Almužna jest ale skutek blahovolenství, k němuž nutit bylo by nerozumem. A přece prošlo za nerozum tento r. 1848 tři tisíce lidí krev svou v ulicích Pařížských!

Právo k práci liší se naprosto od toho, co vyrozumívám *politickou ochranou práce*. Tak nazývám *zákonní obranu politických jednot třídy nezámožné proti veškerým podnikům třídy zámožné, blahobytné společenským vůbec a pracovníctva zvláště ohrožujícím*. Kdyby třídy společenské při veškerých podniknutích soukromé účely podřizovaly účelu konečnému, kterýmž jest pokrok nebo což totéž jest vzrůst blahobytu národa, pak by neměla zapotřebtí třída jedna obrany proti druhé. Bohužel jsme ideálu velmi daleci. Jsou nepřátelé pospolitosti, kteříž ačkoli výhod z ní plynoucích požívají, souhlasný rozvoj její ruší a tak šeredného k ní nevděku se dopouštějí. Nevděk překazen má býti spravedlností, vyžadující, aby zlé na pospolitosti bez jejího k tomu přičinění uvalené bylo dle pravé míry odplaceno. Odplácti nelze nižádnému jednotlivci, an by nebyl nestranným. Moc tu vykonávati může toliko celek společenský nad stranami stojící a nezávislý. Proto potkáváme se ve všech pospolitostech se zvláštními výkonnými orgány, kteříž co strážcové spravedlnosti nad tím bdí, aby každý pospolitosti prokázaný čin zaslouženou a spravedlivou měrou byl odplacen. Kdyby zákonní mocnost, na kterouž společnost přenesla právo, povinnost a moc spravedlnosti průchodu zjednávání, vždycky po právu jednala, a zlo nejenom trestala, nýbrž i následky jeho rušila a napravovala, nebylo by nižádnému jednotlivci, spolku aneb třídě společenské starati se o spravedlnosti zachovávání. Poněvadž ale zákonní mocnost takto spůsobilá pouhým jest ideálem, a každý člen společnosti mravní má povinnost na zachovávání spravedlnosti vůbec a obchodu zvláště v obci dbáti: *nemůže nikdo ani jednotám politickým odepríti právo, aby zákonně cestou naléhaly na zlého zabraňování, předcházení a vyvarování*. Největší zlo, kteréž může býti uvaleno na celou třídu nezámožného dělnictva, jest nedostatek díla. Nebo nemůže-li práci speněžiti, podléhá hladomoru. Proto budiž stálým zřetelem politických jednot nezámožných, aby členům nevyschnul pramen díla a užily moci politické k zákon-

nímu zamezení podniků, *vykořisťujících* obchod na útraty blahobytu národa. Pravím podniků obchod *vykořisťujících*. Klada důraz na slovo toto, pojišťuju se proti vzteku, kterýž vychrlí na mne chátra falešného liberalismu. „Ejhle socialista! nepřítel svobodné sou-
těže a svobody obchodu! mastičkář zamýšlejší zdokonaliti přirozený rozvoj obchodu!“

Tak a jinak pokřikovati budou na mne matadorové školy manchesterské (§. 54), trávící ze stolu liberalismem jejich ztuč-
nělých pánů bourgeois. A některý filosof německý bude hluboce a široce dokazovat můj nerozum a pokusí se uvésti mne ad absurdum rozumováním asi tohoto způsobu: „Nejvíce obmezujou dílo stroje. Dejte dělnictvu právo zabraňovati vysýchání pramenů díla a ani jeden stroj nevpustí do země.“ Arciže; však tak jsem nevyměřil pojem politické ochrany práce. Zavádění strojů užitečných není *vykořisťováním* obchodu; aniž jest tím činnost, kterouž stroj stonásobným prospěchem nahrazuje, *práci*. Kdo vynakládá sílu svou na dílo, kteréž lépe a rychleji vykonává stroj, ten nepracuje, nýbrž mrhá sílu lidskou. Aby pracoval, jest třeba, aby se stal říditelem stroje. Řídíť stroj, jenž buší, řeže, krájí, vrtá namáhá, potí se a sténá na místě člověka, jest zajisté přáním každého dělníka, a nebude zabraňovati přistěhování pracovníků železných, když mu přidělena bude člověka práce nejdůstojnější: *práce myslící*. A kdyby i zastupitelé dělnictva politickou ochranu práce tak převráceně si představovali, žeby se na odpor stavěli zvelebování strojnictví, zajisté by pro náhledy takové nikdy většinu na sněmu nezískali. Však ji získají v mnohém jiném ohledu. Ukázal jsem, kterak u podporou obchodu jest úvěr; a upozornij jsem též na záhubné jeho stránky. Zvláště jsem odhalil, kterak zákazonosny mohou býti na úvěru založené veliké ústavy peněžné. Vezměme banky. Na jich zdaru a úpadku závisí blaho a zkáza milionů. Poznali jsme způsob, kterak děláno vysoké podílné a robeny tučné dividendy. Vložil jsem, kterak pravidelně špatné hospodaření bank monopolisovaných zaviňuje rozhody, mající za následek zkázu domů obchodních a zaražení díla. Má se k tomu dělnictvo a třída nezáměrná vůbec lhostejně dívati? Nemají naopak politické jednoty jejich ukládati zástupcům svým na sně-
mech, aby prorazili zákon o svobodě bank, nejvydatnější prostředek k rozhod obchodních zamezování a zaražení díla vyvarování? To jest politická ochrana práce. Ukázal jsem, kterak záhubnou

bývá výměně tržba. Stavíc se mezi vyráběče a zpotřebitele zdražuje výrobky, nutí k vyvážení surovin, převážení tovarů, vyhání z půdy úrodné, zavádí centralisaci, vysiluje půdu, strojí válku a rozšiřuje nevolnost: nemají politické jednoty nezámožných všimati si podniků tržebnických, důležitostí jejich tak úzce se dotýkajících? Nemají zákonně vystoupit proti nevděku, kterýmž kdekoliv vykořisťován jest národ tržebnictvem po zásadě „třeba c. lek o 100 přišel, jen když zlatku *vydělám!*“ Nemají bdíti nad kapitalisty, zapletšími v podniknutí svá voje dělnictva, aby odvážnou hrou s jméním svým lehkovážně spolu v sázku nekladli blaho pracovnictva obce, krajiny, země? Nemají cestou zákonní k tomu pracovati, aby obmezen byl čas práce, nebyly zrušovány svátky, kterýmiž cirk. v křesťanská v moudrosti své lidu svobodu vnucovala, nebyly dítky nezámožných zanedbávány na duchu a na těle, nebyly podporovány filutářství a rozhody tržební, odejmuto bylo továrníkům právo „orduungy“ svými býti zákonodárci, soudci a pochopy v jedné osobě? To a podobné jest a bude účelem politické ochrany práce.

Politická ochrana proti přechmatům vlastníků zvláště:

§ 252. α¹) Proti skracování mzdy.

Potřebu tuto cítili dobře socialisti; jenom že se octli, jak již ukázáno, na bezcesti. Hnali útokem na právo vlastnické a dědičné, bez nichž pospolitost obstáti nemůže. Napřed obrátili, popuzení náukou Ricardovou o pozemečném, ostří zbraně své proti vlastnictví nemovitému; pak vidouce bídu dělnictva, v kterouž bylo uvrženo zaváděním strojů a nedostatkem díla za doby přechodní, též proti vlastnictví movitému, brojíce proti vlastnictví vůbec. Trest náhledů jejich jest, „že má člověk výlučné právo na plod své práce, nikoliv ale na látku přírodní.“ Jelikož ale nikterak nelze oddělit výrobek od hmoty, z níž jest zhotoven, jsou na omylu, a snaha jejich, zrušit právo vlastnické, jest marna. Společnost nikdy nemůže postrádati ústavu, kterýž římským právem vyměřen „co úplná výlučná vláda člověka nad hmotnou věcí.“ Bez práva tohoto není svobody. Zrušte je dnes a zítra objeví se opět v nutné své přisnosti. Nesmíme-li tedy základní formu vlastnictví změnit: jak odstraniti zlo patrně z něho vyplývající? Vlastnictví obsahuje právo k podstatě a právo k věci užívání a požívání. Právo po-

slednější (uti et frui) možná přenést na druhého; přenešením prvnějšího, totiž přenešením práva k podstatě (nuda proprietas), bylo by vlastnictví zrušeno. Ani v tomto případě nepozbývá sice vlastnictví důležitosti politicko-hospodářské, jelikož vlastník, mající právo k podstatě, vykonává politická práva vlastníkům pozemků udělená. Však účinek ten jest, jak dobře praví Dühring, práci méně nebezpečen než ten, který má věci užívání a požívání. Nebo právě na něm založena jest ona moc nad člověkem, jemuž tak často sdíletí jest osud věci vlastnické. Užívání a požívání to může dít se tak, že vykořisťována jest třída pracovní, jako zdražováním výrobků a tlačáním mzdy. Ne menší nebezpečí hrozí práci z moci vlastnické tím, že vlastník užívá a požívá věc nehospodářsky a že pracovník vlastnictví se netěšící, vydán jest nehospodařením vlastnickovým bídě a nouzi v šanc.

Dle zdání mého nelze odstraniti zlo, kteréž vykonáváním práva vlastnického od zámožných uvaleno bývá na nezámožné, leč uvedením v rovnováhu vlastnické síly vykořisťující a nevlastnické vykořisťované. Dlužno, aby jednoty pracovní, o politickou moc se opírající, cestou zákonní bránily se proti skracování mzdy a přiměly vlastníka co nejvíce rozšířiti výrobu vlastnictví svého a zužitkovati ho dílem z ohledu na vynucenou vyšší mzdou klesající kapitální, dílem z ohledu na rostoucí poptávku po výrobcích, kteráž jest přirozeným následkem rostoucí mzdou zmáhajícího se blahobytu. Práce nevlastníků bude jednotami svými vyjednávatí a smlouvati se s kapitálem vlastníků, a vyjednávatí bude podporováno výroky od obou stran zvolených nestranných rozhodčích. Čím živější bude součinnost tato politických jednot pracovních, tím rychleji bude ubývatí přechmatů vlastníků a blížiti se kýžený souhlas všech důležitostí společenskohospodářských.

§. 253. β¹⁾ Politická ochrana proti nevolnosti smluv.

Svobodu smluvní zastávají též stoupenci školy národohospodářské. Nemíchati se mezi podnikatelstvo a dělnictvo, kdekoliv se o mzdu smlouvají, a nestarati se o jejich mutuus consensus a dissensus (zdali se shodoují čili nie), jest onou svobodou, kterouž zastávají. Jak vyhlíží formální svoboda tato co do hmotné stránky své? Suďme z následujícího příkladu: Ve statku X našli železo a vystavěli hutě. Dělníků mají dosti, jelikož X leží v hornaté krajině, rolnictví se nikterak nevyplácí a obyvatelstvo

jest husto. Ohlásilo se jich jednou tolik, nežli jich třeba. Podnikatel vybral si z těch, kteříž povolni byli za mzdu nabízenou dělati, nejsilnější, nejzdravější a nejzručnější. Mzda byla pramizerna, jelikož podnikatel kořistiť mohl ze soutěže pracujících. Dělníci pekli se za půl zlatého 12 hodin denně v žáru pecí. Sotva byla práce zařizena a obchod započal, přišel cizinec, prohlídnul si statek, proskoumal stav hutí a seznav, že při hojnosti pracovních sil mzdu stlačití a zisk zvýšití možná, zakoupil statek. Dělnictvu, přísedšímu uvítati ho co nového pána svého, rozkládal, že se s koupí přenáhli a že mu třeba spořítí; pročež že, ač nerad, přece jim na mzdě utrhnutí musí, a sice prozatím že chce dáti 40 kr. a podržeti jenom ty, kdož se uvolí pracovati o hodinu déle. Ubozí hutníci vystoupili z části z díla, ostatním ale nemajícím žádné výživy, poněvadž dřívějších zaměstnání svých naprosto byli se vzdali, bylo v díle ostati. Na místo vystouplých dostal podnikatel hned jiné, kteříž se spokojili raději s půl bochuikem nežli aby ostali bez chleba docela. Obapolná vůle (*mutuus consensus*) neschází; uzavřena tudíž nová smlouva. Podnikatel měl ohromný zisk, vystavěl si nový nádherný zámek, založil rozsáhlý anglický sad, jídá srnce a bažanty, kdežto hutníci bĕdujous, chřadnouce 13hodinným horkem v pecích a nemajíce ani dosti zemčat pro rodiny své. Nastala neúroda, zemčata vystoupla v ceně, podnikatel statkář vydělával i s této strany, hutníci trpĕli ale hlad a předstoupivše před něj prosili, aby jim přidal. Podnikatel cizinec nemĕl srdce pro domácí lid. Aby ale zachoval formálnou slušnosť, vyšel blahosklonnĕ do předsínĕ, kdež dal shromáždĕným hutníkům milostivou radu, aby byli jak náleží pilni, že to človĕk, jak na něm samĕm vidĕti lze, s pilnosťí a vytrvalosťí daleko můžĕ přivĕsti, odporučoval jim spolčování a znamenitý homoeopatický národohospodářský prostředek, spořivosť, a propustil konečně potĕšiv je vyhlídkou na lepší časy. Za několik lét obohacování na jedné a mořeni na druhé stranĕ prodán statek poznovu. Podnikatel vydĕlal celých 100%; a asi 20 rodin dělnických prodĕlalo na zdraví, mravích a na svobodĕ. Novĕmu kupci dány jsou již na milosť a nemilosť. Mají sice právo svobodného stĕhování; nemohou ale z místa jsouce zadluženy podnikateli, vzavše v nouzi předplatky, kterýchž jim rád vyplatil, věda, že kupuje tím sobĕ svobodu jejich. To jest jeden z tisíců obrazů formálnĕ svobody smluvní, kterýž svědĕí o klamu a lži posavadní nauky národohospodářské, hájící a brá-

níci formálně svobodné smlouvy co nutnou podmínku pokroku společenskohospodářského. Uvádějí celé balíky statistických dat, a mají-li někde náhodou povýšence dodělávajícího se více hloupým štěstím nežli vlastním rozumem z dělnické chudoby podnikatelského bohatství; tu paradnje bílá vrána tato ve všech spisech jejich co vzor pilnosti a přičinlivosti a co důkaz, kterak dělnictvu bezvládný stav společenský a lžiústavné smlouvy výborně svěděl. Nedejme se ale klamati farizejstvím tímto; opovrhněmež falešnou logikou a celým tím filosoficky vyšňořeným aparátem národohospodářským; postarejme se, aby pod rouškou svobody formálně nezadávala práce svobody skutečné; odhalujme roušku pokrytství v chrámu vědy a zavádějme upřímnost v život praktický. Začátek třeba učiniti v politických jednotách pracovních. Ty nechť se snaží sloučiti v lůnu svém všechny živly práce nižší i vyšší. Nádenník, dělník, řemeslník, obchodník, úředník, lékař, učitel, vychovatel — všickni pracovníci na vinici hospodářství společenského musí hledati polepšení stavu svého v jednotách dělících se na druhy a způsoby dle druhů a způsob zaměstnání. Cestou v §§. 247—252 naznačenou vydobyť si třeba právo, aby co parlamentární celky zavazovati směly všechny členy, by pod ztrátou výhod z jednoty vyplývajících nesměli přijmouti díla za menší mzdu, než byla pro ono odvětví práce jednotou schválena a přinutiti takto veškeré podnikatelstvo práci potřebující, obraceti se raději hned na jednoty, nežli smlouvati se s jednotlivci. Zastupitelstvům jednot bude vyjednávat se zastupitelstvu podnikatelstva a shodnouti se na nejmenšíně mzdy, pod kterouž by nízádnému podnikateli dělníka nebylo lze najmouti. Nejmenší této s podnikatelstvem ustanovené mzdě bude třeba zjednati uznání, podporu a ochranu státu. Jenom touto cestou možná, aby zachráněna byla práce před nevolností smluv; a jsem jist, že dříve neb později zajisté bude nastoupena. Obavy, že by jistý příjem dělníky svedl k liknavosti a kapital odstrašil od podnikavosti, byly by liché. Sluší uvážit, že si může podnikatelstvo vždycky vyvolit z řad dělnictva nejspůsobilejší, že pracovníctvu nejvíce záleží na dostatku díla, a že ziskuchtivost nikdy nedopustí obchod zarazit, ovšem ale bude vysoká mzda překážkou odvážným podnikům, kteréž od vlastníků zaviněné buď tisíce nevládníků v záhubu vrhají, aneb poštěstěné ku šíření mezery mezi bohatým a chudým přispívají. Oprou-li se proti tomu, zdaž pochybí? Jako v přírodě síla větší přemáhá menší, pakli tato nemá

dosti odpěravostí, tak jest to i ve světě společenském. Že se menší síly přece udržujou, toho jest příčinou buď pružnosť, buď sloučení jejich v silnější celek. Proč by měly slabší síly dělnictva hubeny býti formálně svobodnými smlouvami v boji s daleko mocnějším podnikatelstvem? Proč by nemělo opustiti posavadní stanovisko atomické a sraziti se v jeden ústrojný celek na vzájemnou obranu?
